

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XVI. ÉVFOLYAM 2005. 14. (436.) SZÁM — JÚLIUS 25.

ára 1 lej

Soó Zöld Margit grafikája

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Ami lepergett

A szerettem halálát hordozó éveken kívül, életem legborzasztóbb élménye 1944. Sokan élünk még ennek emlékével, még többen vitték magukkal a sírba annak a fájdalomnak emlékét, amit ez a több mint hatvan évvel ezelőtti esztendő okozott, személy szerint és összesen, családok, nemzetek, országok és nemzedékek szintjén. Ezen a két négyes rajzolta két széken, annak az őszi kis padsorában gyakran üldögél a lelkem és elnéz erre, a jövő felé, ahonnan valami visszasütő nap valamivel mintha biztatna, vagy még inkább hitegetne. Ez az élő örök állapota, ez a szent pont, avagy kevésbé keneteljesen: ez a szempont. Mert ki-kí élete végéig mesélhetett volna arról a 44-ről, ami nemcsak Cézárnak volt végzetes, de Rómának még reményteljes, vagy erről a mi hatvanéves 44-ünkről. Ugyanis nemcsak sötét dolgok, hanem örömdetes indulások is estek akkor. Hányan születtek éppen, s nem csupán annak feladatával, hogy ki ne haljon a mélypontokon sem a világ, hanem annak dicsőségével, amit hozzáadhattak később. Többek közt egy máig gazdag, termő életet. Két jeles alkotója, kiemelkedő költője is van az erdélyi magyarságnak, akik ekkor születtek, és a maguk saját, fájdalmas belső negyvennégyeinek a keresztjét hordozva, büszkeségünkre teremtették meg eddig gyűlt életművüket. Én rájuk gondolok ilyenkor ősszel, mindnyájunk nevében, F. Á.-ra és Cs. L.-ra (Farkas Árpádra és Csiki Lászlóra) s a többi negyvennégyes hatvanásra, akik itt köztünk, bennünk egy fontos nemzedéket képeznek. Születésük éve számomra jelkép! Hogy nincs minek örülnünk eléggé és nap mint nap, hogyha maga az élet viselése és hordozása máris megajándékoz? Igen, vasszőgekkel veretik fel a dicsőség verse is az égre, a földre, a homlokunkra. A jelképeinkre. Az élők soha nem elmúlt százvezrek halálát pótolják. Az élők (ebben a Szaharában vagy édenkertben, érezze ki-kí annak, amit számára jelent) – az élők mindig a család, a nemzet, az emberiség aktuálisan legfontosabb homokszemét, búzaszemét, mákszemét jelentik. Az elsőt, amelyik minden után, ami lepergett, boldog súlyával mindig meg tudja fordítani a homokórát.

- Kabdebó Tamás: József Attila angolul
- Jancsó Miklós: Rendezőim
- Lőrinczi László: Arghezi, a parasztvezér
- Szőcs István: Változatok Ördögváltozásokra
- Csicsery-Rónay István: Magyar holokauszt
- A NAGY KILOMETRIK

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 2013.
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között.
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKONT.

KABDEBÓ TAMÁS

József Attila angolul

Rövid összefoglaló

Átfogó képet igyekszem adni a témáról, a teljesség igénye nélkül, most, József Attila születésének 100. évfordulóján.

Jómagam az első József Attila-fordításokat Koestler Arthur *Attila the Poet* című cikkében fedeztem fel. Laurie Lee angol költő fordította a verseket. A Laurie verziók dallamosak, de pontatlanok.

Ekkor határoztam el, hogy létrehozok egy angol nyelvű József Attila fordításkötetet. 1965-öt írtunk, és Tábori Pállal közösen már megkezdtük azt a munkát, mely helyül-közel a *Hét évszázad magyar verseinek* angol változata lett volna. Tény az, hogy az én kis fordítócsoportom Székely Jánosból, Michael Beevorból és önmagamból állt. A kis kötetnek *Attila József: poems* lett a címe, húsz verset tartalmazott. Pár szót Beevorról. Huszonegy évesen a magyar volt a tizenkettődik nyelv, amit megtanult. Budapesti akcentussal beszélte, egy megmaradt hangszalagom bizonyítja ezt. Koestler megígérte, hogy előszót ír a kötetbe, nem váltotta be.

A második kötet János Bátki fordításában, Gömöri György szerkesztésében jött létre a hetvenes években. A Bátki-fordítások erénye a szemantikai pontosság és az angol-amerikai idiómarendszer jó használata; ám formahűtlen. Bátki a kilencvenes években egy újabb kis kötetrel előállt, hasonló módszereket alkalmazva.

A hetvenes évek elején lektorálásra kaptam egy *József Attila Poems* című kötetet, melyet Nyerges Antal, alias Anton Nyerges hozott össze. Nem találtam méltónak Attila költői nagyságához, kiadásra nem javasoltam. Ám a lelkes szerző a maga pénzén mégis kiadta 1973-ban.

Az ugyancsak Amerikában élő Hargitai az Apalache Press impresszumával három kiadásban hozta ki József Attila-fordításait. A harmadik 1987-ben látott napvilágot. Hargitai fordításai kielégítőek, pár fordítása optimális.

1993-ban rendeztek Budapesten egy nemzetközi József Attila-konferenciát. Erre a *Felsőoktatás* című folyóirat, kik ismertek tőlem kéziratos fordításokat, kiadott egy kis kötetet *A for Attila* címmel. Sajnálatos, hogy korrekcióim nem érkeztek meg hozzájuk idejében.

Mikor *József Attila: can you take on this awesome life?* című monográfiámon dolgoztam, Ted Hughes, ko-

szorús angol költő, eljuttatott hozzám egy kéziratos fordításkötetet, melyet Agnes Vadas-Lucas Myers páros hozott létre. Ez dicséretes vállalkozás, mely szemantikai és költészeti érdekekkel is rendelkezett, sajnos a mai napig nem kapott nyomdafestéket.

Edwin Morgan skót költő tudomásom szerint huszonöt József Attila verset fordított beleérzéssel, csak itt-ott pontatlanul. Ő nyersfordítások, illetve magyar lektor segítségével dolgozott, mint minden angol vagy amerikai költő, Beevort kivéve. Morgan József-fordításai ez ideig nem jelentek meg külön kötetben.

Az Ozsváth Zsuzsanna és Frederic Turner által létrehozott József-fordításkötet, az *Ironblue vault* 1999-ben látott napvilágot. Ez idáig talán ez a legköltőibb József-fordításkötet, melynek előnye a stílusjegység, hátránya az időnkénti ellendülés a magyar költő kifejezésformáitól, a fordító kedvenc módjainak irányába. Tudjuk, tökéletes fordítás nincs, vagy a formán

Botár Edit: Emlékmű

rövidítünk, vagy a tartalom, vagy olyan szókincset használunk, mely eltávolodik a költő egykori közönségétől az új befogadó közönség egyezményes idiómarendszere felé.

Kabdebó Tamás legutolsó megjelent válogatása: *Attila József: Poems and fragments* (1999) tulajdonképpen kiegészítése az *Attila József* (1997) életrajznak. Ted Hughes mindkét kötetet meleg szavakkal fogadta. A biográfiaírók többek között ezt írta: „A kötet elejétől végig lebilincselő... Attilát olyan megalapozott kontextusba helyezed, mely igen fontos lesz ahhoz, hogy a költő megtalálja méltó helyét

az európai költészetben...” A verseskötetéről pedig ezt írta, látván a benne szereplő száz vers huszonkilenc fordítóját: „Mindig idegessé tesz, amikor azt látom, hogy egy költő egyetlen fordító kezébe kerül.” Ez a kötet különben is úgy készült, hogy az 1998-ig lefordított és bárhol publikált 300 ki nyomtatott vagy kéziratos fordításból kiemeltém a legjobbnak vélteket.

Érdemes talán felsorolni az 1966–1999 közötti időszak legjobb József Attila-fordítóit. Betűrendesen: Michael Beavor, Patrick Boran, Michael Hamburger, Brendan Kennelly, Béla Királyfalvi, Michael Longley, Edwin Morgan, George Szirtes, Vernon Watkins, John Wilkinson, Peter Zollman. A magyar fordítók közül Peter Zollman kimagaslik. Hiányként könyvelem el, hogy Ted Hughest nem tudtam rábírní József Attila verseinek fordítására, valamint azt, hogy Wystan Auden nem készült el annak a két szonettnek fordításával, melyet együtt taglalgattunk 1972-ben Oxfordban.

Csak az általam készített kötetek recenzióit ismerem. Az 1966-os hét ismertetést kapott, egy rádióismertetést a BBC-ben. Ennek kapcsán Cs. Szabó László interjút készített velem magyarul. Az *A for Attila* kötet nem került külföldi forgalomba. Magyarországon egy helyütt ismertették. Az életrajz-kötet és a verses útravaló hét-hét ismertetést kapott, öt-ötöt külföldön, kettő-kettőt Magyarországon.

A kötetektől eltekintve a következő jelentős folyóiratok publikáltak József-fordításokat: *Cyphers*, *Edinburgh Review*, *Encounter*, *Hungarian Quarterly*, *Malahat Review*, *New Hungarian Quarterly*, *Anglo-Welsh Review*, *Resurgence*, *Times Literary Supplement*, *East European Tri Quarterly*, *Arena*, *PEN International*, *Verse*.

Könyvbemutatók, előadások. Ismét csak a sajátjaimat ismerem: Angliában négy könyvbemutató, három előadás; Írországban négy könyvbemutató, három előadás (*A Dunánál*, *Az Óda*, *Attila József's God*); Amerikában két előadás.

Megemlítendő, hogy John W. Wilkinson egy kétszáz soros elégiát publikált József Attiláról. Magyar fordításban a *Tiszatáj* áprilisi száma közli.

Az *Editio Plurilingua* budapesti kiadó márciusban kihozza József Attila 21 versét angolul.

A Hungarian Cultural Centre megbízta Kabdebó Tamást egy angol nyelvű József Attila-válogatás összeállításával, melynek ez év novemberében kell megjelennie.

(Angliai Magyar Tükör, 2005. március)

JANCSÓ MIKLÓS

Rendezőim

Ezúttal rendezőimre emlékezem. Azokra, akikkel dolgoztam, azokra is, akikkel nem hozott össze hosszú színészpályám során jó vagy rossz színészsorsom.

Igyekszem tárgyilagos lenni rájuk gondolásom és megidézésük során. Ez ma már könnyű lesz, hiszen semmilyen formában nem függök tőlük, nem határozzák meg vérre és fizetésre menően művészi és emberi sorsomat.

Rendezőim nem olyan „vegytiszta” formában léteztek és dolgoztak, ahogy én itt bemutatam őket. A rossz rendezőket – mi mást is tehetnék? – rossz rendezőként ábrázolom. Valójában néha ők is összehoztak egy-egy jó előadást (rendszerint akkor, ha próba közben elaludtak és hagyták a színészeket dolgozni). A jó rendezőknek is voltak melléfogásaik, de attól ők mégis jó rendezők maradtak.

Egykori rendezőimet ezúttal – az egyszerűség és diszkréció kedvéért – számokkal jelölöm: ha olvasnák írásomat (akik még élnek közülük), valószínűleg megbocsájtának nekem ezt a bemutatás-megoldást. Az sem kizárt, néhányan, az élők, még örülnek is a tapintatomnak.

Rendező no. 1: Kezdő színész voltam, amikor egy nagy tapasztalatú színházi ember figyelmeztetett (idős színész volt, amolyan diploma nélküli, aki valamikor kórusban kezdte, majd a színpadon statisztaként folytatta és teljesítette ki művészi pályafutását: tőle kaptam először baráti jótanácsot a színművészettel kapcsolatosan): a szerepjátás titka – mondta oktató hangon – bejössz balról, középen megcsinálod, amit kell –, és kimész jobbra. Bejöhetsz jobbról is, akkor viszont feltétlenül ügyelj arra, hogy balra távozz, nehogy a néző, illetve a szakma rád süsse a művészi önisméltést. A lényeg, hogy középen mit csinálsz. Ha beszélsz, állj be a fénybe, hogy lássanak. Ne csak akkor takard partneredet, ha haragszol rá. Ha beszélsz a színpadon, nézz előre, lássák az arcod. Párbeszéd esetén állj a színpad végébe, hátra, hogy a partnered kényyszerüljön hátat fordítani a közönségnek. Ne gyalogolj bele a saját szövegbe, viszont feltétlenül mozogj bele a kollégád monológjába. Ügyelj arra: mindig rád és csakis rád figyeljenek a nézők. Hogy az illetén szerepmegformálástól fejjre áll az előadás? Ne törődj vele. Mert ha te törödsz is, veled csinálják meg mindezt: partner, rendező, hogy – képletesen hátrarugdosnak. Figyelmedbe ajánlom ama nagynevű primadonnát, aki a Csár-

dáskirálynőben játszott: ha énekelt, előrejött a rivaldáig, izgett-mozgott, firgett-forgott. Ha nem volt szövege, hátul legyezte magát egy két méteres fehér legyezővel. Mindig nagy sikere volt: szétlegyezte az egész előadást, viszont minden néző csak rá, illetve a legyezőre emlékezett az egész Csárdáskirálynő szereposztásából. A lényeg tehát: a színjátszásban csak te és csakis te számítasz! Erre gondolj.

Nevetni kezdtem. Első idős mentorom is elmosolyodott. – Talán egyszer rájössz, nem tréfáltam, ami a színészi, rendezői önmotogató és szakma kisajátító illeti. Hosszú évek múlva meglátod majd: igazat mondtam. (Megláttam: még hosszú évek sem kellettek ehhez.)

Rendező no. 2: „Seprű” rendező (a): Rendezőnek muszáj lennie egy kivitelezésben – mondotta öreg színész-kollégám nekem, akkor még fiatal színésznek. Ha egy seprűt odaállítanak a nézőtér közepére, és azt mondják, az a Rendező – a színész komolyan kell próbáljon stb. stb. Respektálni kell Seprű rendezőt. Ez színészkötelesség.

Finta Edit: Csoport

Rendező no 3: Seprű rendező (b) ravasz. Ül a nézőtér sötétjében, a színészekkel keveset beszél. Viszont a műszakkal veszekszik, ordít, főleg, ha nincs igaza. Seprű rendezőnek soha sincs igaza – viszont van hatalma és rendez. Olvasópróbán felolvas három tanulmányt az általa rendezendő darab szerzőjéről. Olvasás közben izad, kínlódik, de legalább megtapasztalja, hogy az intellektuális munka nem könnyű. Kezdődnek a próbák, ravasz Seprű rendező fenséges hallgatásba burkolózik. A színész pedig – mi mást tehet szegény, elvégre ő áll ki a színpadra bemutatón – előveszi jó-

zan esztét és dolgozik. Építi szerepét, ahogy tudja. Seprű úr időnként megállítja a próbáló színészt, és elmagyarázza neki, hogyan csinálja azt, amit eddig csinált. Utasításai pontosan megegyeznek azzal, amit a színésztől látott.

De hát éppen azt csináltam, ami most neked eszedbe jutott, hogy én csináljam – válaszol döbbenet a színész. Kezdő színészt még felháborít ez a ravaszkodás. A dörzsölt színész ezzel szemben úgy tesz, mintha figyelmesen hallgatná az értékes művészi útmutatásokat, sőt, ha van bőr a képén (és rendszerint van neki bőr a képén), bejegyzí a mondottakat a szerepfüzetébe. Így biztosítja be magát egy újabb szerepre. (Hja, élni kell, játszani kell, a fizetés kell, nagy a család.)

A próbát távolabbról figyelő érdeklődő pedig mit lát? Azt látja, hogy rendező mond, mond, előjátszik – színész bólogat, helyesel, stb. és utána végzi feladatát. Nyilvánvaló – véli a balga –, alkotómunka folyik, akárki akármit is legyint a produkcióról, mint belső ellenzék és más klikk.

És létrejön az előadás, mert vannak csodák, mert van színházi ütemterv, mert ... elkerülhetetlen, hogy valami ne készüljön el, amibe annyi energiát ölnek színészek, műszak stb.

Rendező no. 4: Kazettás Rendező – (röviden K. Rendező) vallja: Az ismétlés, önisméltés, ha nem is tudás, de a kenyérkereset bevált módszere és édesanyja. K. Rendező valamikor, talán isteni sugallatra, vagy innen-onnan, más színházaktól inspirálódva létrehozott egy Előadást. Amit természetesen videoszalagon rögzített. És ezután nekifog önadminisztrálni: meggyőző vidéki és nem vidéki színházigazgatókat, hogy előadása remek (íme, itt a felvétel), siker volt stb. Színházigazgató gyenge pillanatában igent mond kazettás rendezőnek, és műsorra tűzi javasolt színművet. Kezdődnek a próbák: a munka első fázisában K. rendezőből csak a videokazetta képviseli a rendezőművészetet, no meg két asszisztens. Akik levetítik a szerepekre kiosztott színészeknek a már egyszer megcsinált előadást.

Folytatódnak a próbák, illetve kezdődik a színészipomítás. Kazettás rendező asszisztensei kazettapontosan belesulykolják szerencsétlen színészekbe a kiöltött koreográfiát, a hangsúlyokat stb. Amikor az ipomítás kész, megjelenik K. Rendező: alig beszél, annyi esze van, hogy tudja magáról, ha megszólal, marhaságot mond. Így inkább hallgat, megdicséri néhány szóval az eddigi munkát – hja, a jó állatidomár is cukorkával dolgozik – és sűrű programjaira hivatkozva –, elutazik egy másik vidéki (vagy

>>>>> folytatás a 4. oldalon

>>>>> folytatás a 3. oldalról

nem vidéki) színházhoz, ahol asszisztensei elvégezték a művészi munka nagy részét.

K. Rendező évekig jól megél egyetlen rendezéséből. Ha spórol, hétvégi házat vásárol magának, ami azt jelenti, ki kell találnia egy új előadást, kell keresnie egy olyan színművet, amelynek belső berendezése (bútorzat, belső lépcső stb) elképzelhető az ő hétvégijébe. Új színművet vesz elő. Dísztettervezőnek átadja dísztetelképzelését kivitelezésre – Dísztettervező nem érti, miért olyan kicsi a berendezett színpadi tér, miért fér el csak három színész egyszerre a színen stb., de megtervezi az adott méretek alapján a dísztet, valódi diófából a lépcsőket, kovácsoltvasból a korlátokat és közben – nagyon okosan – nem kérdi a Rendezőt, miért kell kovácsoltvas, diófa stb. a dísztetbe. Hiszen tudjuk, tudja a dísztettervező, kell a fizetés, kell a munka stb. És bekövetkezik a bemutató, nem sokkal utána a bukás. Ugyanis rendező mindent megtesz azért, hogy előadásának ne legyen sikere, kerüljön le az minél hamarabb a repertoárról.

Ugyanis ha netán siker lenne, a színészek elkoptatnák előadások során a diófa lépcsőt, kovácsoltvas korlátot stb. Bukás után a színház szánja a dísztet és kultúrhulladék áron eladja. K. rendező pedig megvásárolja azt. És láss csodát, Uram! – pontosan beleillik hétvégi házikójába az egész dísztet diófástól, kovácsoltvasastól, fotelestől, kellékestől, bútorostól stb. egybevéve. K. rendező művészi találatkónysága ezzel kimerült, újra nekiindul vidéki színházakat felsegíteni – kazettaival. És kezdődik az egész előlőről, és folytatódik, és megint kezdődik előlőről... (Ilyen rendező kimaradt életemből: magyarországi színész kollégám mesélt egy vidéki színháznál tapasztalt esetet.)

Rendező no. 5: Színész-Rendező (rendező színész). A rendezők közt színész, színészek közt rendező. Ha ír is, akkor szerkesztők közt színész is, rendező is, csak nem író. Egyetlen művészeti ágban sincs teljesen otthon: mindenhol vendég. Szerelmes – ez már sehovatartozásából ered – csak a más feleségébe lehet. Kétségbeesett pillanatában azt sem tudja: fiú-e vagy lány, színész-e vagy rendező. Ha önmagát rendező, fennáll a veszély, hogy a benne lévő színész nem ért egyet a szintén benne alkotó rendezővel. Ilyenkor könnyen meghasonlik: a benne ágaskodó rendező legyőzi a benne szerénykedő színészt. Viszont a benne legyőzött színész kétségbeesik és bánatában berúg. Másnap a próbáló színészek viszont a rendezőről állapítják meg, hogy az ital mennyivel jobban látszik az arcán, mint az önművelés.

Gyakran rendez élvezhető előadásokat, rendszerint a könnyű műfajban.

Rendező no. 6: a Mester. Mester-Rendező (románul: maistru). Ő az, aki kerüli a sablont: mindent másképpen lát, mint egy közönséges ember: jelenségek lényegét, titkát, misztériumát kutatja. Fiúban meglátja a leányt, lányban a fiút, nagybácsiban a szomszédasszonyt, tragédiában a komédiát: ezért rendezései eredetiek. Hamletet operettnek rendezi, a vígjátékból rémdrámát készít. Stábbal dolgozik: dramaturg, koreográfus, asszisztens. – Rendszerint külföldről verbuvál csapatot. Ennek két előnye van: egy: a külföldi csapat visszahívja őt vendégpénzt keresni. Kettő: ha a városi szellemi elit meglátja a hirdetőtáblán azt a sok m. v. -t (mint vendéget), csak jót mond az előadásról, fél, hogy kiderül a nyílt titok: elit nem ért a színházhoz. Ha városi elit kritikus (kritikusnő) ír az előadásról, szintén csak jót ír arról, nehogy kiderüljön róla, ő sem ért a színjátszáshoz, és nem tudja élvezni a kultúrmutatványt.

Ha mégis akad egy szakmai öngyilkosjelölt, aki kiírja: uraim, „a király meztelen” – kitör a színházi önvédelem: színészek aláírnak kritikusok ellen (hja, nagy a család, kell a fizetés, drágaság van, élni kell) – nézők aláírnak rendező ellen, Rendező aláírja feljelentéseit, melyek szerint őt politikai okokból üldözik, különben nem is őt, a Színházat bántják stb. stb stb.

Mester Rendező sokkal ravaszabb Ravaszdi Rendezőnél. Figyel, tanul. A színésztől is. Ha színész mond valami okosat, Mester azt megjegyzi (persze, előbb letolja a színészt, ne beszéljen marhaságokat), és hónapok múlva elsüti a színészokosságot másutt. Sajtóban, mert azon alul nem adja.

A Mester magányos. Nem barátkozik színészekkel. Félnék, mint egy kisfiú. Magányos, mint egy hadvezér. Bizalmatlan, mint egy partizánvezér.

A szakmában sikere van. Gondoskodik erről. És ahogy a zsarnokokat szervilis környezete tartja fenn, úgy őt is. A művészet – és ezt jól tudja Mester – megfoghatatlan. Az a művészet, amit annak tartunk. Ő pedig tesz arról, hogy – megfelelő, megfizetett, lefizetett apparátussal – az legyen a Művészet, amit Ő csinál, és amit ő és baráti köre tart annak.

Úgy él, mint Mester. Úgy is fog meghalni. Előfordulhat viszont, hogy halála után leleplezik. De akkor is – ez már kit fog érdekelni?

Rendező no. 7: Tolvaj-Rendező. Szemérmetlenül átvesz rendezéseket. Ösbemutatókat nem rendez, mert azt neki kellene kitalálnia: nincs honnan lelopni.

Rendező no. 8: Lusta Rendező. Többnyire értelmes, okos férfiú. Csak rette-

netesen lusta. Vagy nincsen időbeosztása. Dolgoztam egy ilyen rendezővel. Tízkor kezdtük a próbát. Illetve rendező úr kezdett – úgy értem, próba helyett mesélni a színházról. Érdekes, izgalmas dolgokat mondott. Aztán vége lett a próbának, a színházi mesének, délután újra „próbáltunk”, áhítattal hallgattuk a mesélőt.

Igen ám, de közeledett a bemutató; mi, színészek nekifogtunk magunktól dolgozni – titokban – a rendező elmondott ötletei alapján. Így történt, hogy néhány titkos próbával kijött a bemutató – és nem is sikeredt rosszul. A legjobban talán rendezőnk csodálkozott, hogy milyen ügyesek voltunk mi, színészek, össze sem ütköztünk a nagy szervezési bizonytalanságban. Szerettem, szerettem ezt a rendezőt. Mert mi, színészek érezhetük: ő is szeret minket.

Rendező no. 9: Szexcentrikus Rendező. Az 1990-es években, mikor betört hazánkba a demokrácia, betörték a szexműsorok is a televízióba. Öröm volt péntek éjjelente nézni a tévét: férfiak és nők (klasszikus kombinációban) nemi életet éltek fákon, asztal alatt, autók tetején, vízben, csiláron, váromon, kaputetőn. Remek, újszerű, fantáziadús volt a környezet. Csak amit csináltak, azzal volt baj. Élettelen, mű volt – sehogy sem jött ki igazi szexparti ott fenn a fa tetején. Pedig nyögtek, lihegtek a színészek szexszerepüknek megfelelően – de mégsem volt az igazi. Ahogy mi, fejletlenek megszoktuk még 89 előtt. De praxis.

A napokban láttam egy művészi műsort: színészek verset mondtak fatetőn, váromon, lépcsőházban, hinton, hadihajón, szoborcsoport közepén. Csak éppen a verset mondták rosszul. Igaz, amúgy érdekes volt az egész, mint a fa-teteji szeretkezés-imitáció.

De még egyszer már nem nézném meg. Sem a szex-kitalációt, sem a vers-ötletbörzét.

Rendező a színdarabokkal is ezt teszi: végigszeretkezteti szereplőit, függetlenül a színmű kívánalmaitól. A nézőtérén ülő, pornófilmiparban dolgozó művész kollégák, akik érdeklődéssel figyelik szakmájuk kibővülését és terjedését a kultúrában, kajánul megjegyzik: nyugodtak lehetünk, mi ezt sokkal jobban csináljuk. Nem lesz konkurencia nekünk a színház.

Rendező no. 10: akinek dráma, színész, dísztet, zene stb. nyersanyag a víziójához. Így lesz Shakespeare-ből Rendezői Álom, olyan, aminek végső produktumára nemhogy Shakespeare, de Isten sem ismerne rá. Állítólag ezen rendezők miatt készül egy kultúrtörvény, mely levédi a klasszikusokat, nem engedi nekik, hogy so-

kat húzzanak, átírjanak stb. a drámairodalom remekeiből. Azokat is tiltják a klasszikus gyilkosságoktól, akiknek orvosi igazolásuk van, melynek értelmében velük kedvesebben és megértőbben kell viselkedni, mert ők idegalapon rendeznek. Rendező no. 10 alkotása egy olyan klasszikus színrevitelében csúcsosodott, ahol is előadásában csak a darab címét, a szerző nevét (naná, volt esze, valami jól hangzó is kell a színpadon) és – tessék megkapaszkodni – csupán indulatszavakat tartott meg.

Rendező no. 11: akit a szíve irányít. Ha szerelmes, Rómeó és Júliát rendez, ha féltékeny, Othellót tűzi műsorra, ha lelki bánata van, nosztalgiaesetet rendez érzelmes-érzelgős dalokkal megtűzdelve. Ha úgy érzi, átverte őt a világ, és legjobb lenne mindenkit kiirtani, nekibúsul és megrendez egy olyan krimi, amelyben, szerzői segédlettel, minden szereplőt meggyilkolhat. Ha gyereket szül neki a neje, a színház rááll a gyerekműsorokra.

Rendező no. 12: a nem beszélt (bocsánat: a nonverbális) színjátszás híve. Vallja: a színjátszás, illetve az

hullámozott végig a nézőtér sötétjén két és fél óra alatt. Elgondolkoztató vígjáték – mondotta halálos komolyan előadás után egyik ismerősöm.

Nem vitatkoztam vele: gondolkozom ő a vígjátékon, én nevetni szerettem volna, de hát ez nem jött össze.

Mi is történt tulajdonképpen? A szövegellenes rendező kihúzta a színműből azokat a szövegeket, amelyekről úgy vélte, játékkal pótolhatók (minek elmondani azt, amit el lehet játszani?).

Az eredmény izgalmas volt (azaz inkább: „elgondolkoztató”): a színészek némán rohangáltak a színpadon, verték hátuk, hasuk, fenekük a fizetést jelentő deszkákhoz, nem beszéltek egymáshoz, hanem gesztusokkal, hangkieresztéssel kommunikáltak: mintha egy lelkes süketnéma intézet szabadult volna fel a színpadra és ott a színén értekezett volna saját magával.

Szakma, néző egy kukkot sem értett a fejvesztett, felpörgetett játékban. Becsületükre legyen írva: gondolkodó arccal figyelték a színpadi történést és humort, mintha egy drámai keresztretjvényt próbáltak volna megoldani.

Nem volt igazuk: ha nem futnak el a kultúrnehézség elől, kellemesen csalódtak volna. Ugyanis az történt, hogy a vígjáték második részére a Non Verbális rendező alkotói válságba került. Magyarán: nem jutott neki eszébe semmi művészi, így a színészek bátran elmondhatták a jól megírt szövegeket, elcsattanhatták a csattanókat stb.

Felszínre, színpadra törhetett újra az előadás elnyomott, elpréselt, száműzött főszereplője: a szöveg (textus). És diadalmaskodott újra, megint. A második része a komédiának – sem aratott – sajnos – zajos sikert. Ugyanis most, hogy végre a színészek beszéltek a színpadon, mi nézők azzal voltunk elfoglalva, hogy a mondottak alapján megértsük az első részt.

Mire vége lett az előadásnak, olyan műveltek lettünk, mintha elolvastuk volna a színművet otthon, egy olyan példányból, amiből hiányzik ugyan egy-egy oldal, de ki lehet következtetni a többiből – a színműírói szándékot és a mondanivalót.

Írásom elején megemlítettem, hogy sok évet töltöttem a színészi pályán (hol mint játszó színművész, máskor kispadra kényszerült, majd újra „felfedezett” szerepjátszó). Tapasztalataim alapján vallom: a jó előadás titka, ha minden szereplő csak a saját szerepét játssza, azt jól, és nem kontárkodik bele más feladatkörébe. Az egységes Egészben mindenkinek megvan (meg kell legyen) a maga jól átgondolt szerepe, helye: a színészé, a rendezőé, díszlettervezőé, főszereplőé, epizódistáé stb. Így leírva olyan kézenfekvőnek, egyszerűnek tűnik ez az elvárás. A valóságban azonban nem ilyen egyszerű. De a pontosság kedvéért meg kell említenem az olyan rendezőt is, aki – Igazi Rendező. Művelt, okos, szerény. Komoly. A szereposztást a szerepkövetelmények hatására készíti. Igazi alkotó, társalkotója szerzőnek, színésznek. Tud „színészül” gondolkodni, ami ennél több – érezni is. Színészéletemben volt szerencsém ilyen alkotóval dolgozni. Vagy csodálkozva nyugtázni alkotásait, mint éppen abban nem kiosztott színész. Emlékét hálával, szeretettel őrzöm: egy-egy nagy előadása visszaadta már-már elveszett hitemet a színész munka értelmében.

Igen – éreztem ilyenkor, ritkán –, az így dolgozásért – érdemes „pokorra menni”. Még akkor is, ha a gyönyörű munka után nem marad semmi. Azaz talán – továbbél a Nézők lelkében egy-egy hangsúly, gesztus, mosoly, rendezői ötlet. Ha továbbél esetleg a játékból valami, ami megmarad. Amíg a Néző él.

Ezért – és csakis ezért – érdemes. Talán.

Ughy István: Bartók koncert

Előadás meg kell szabaduljon nyelvi korlátaitól. Szerinte a nyelvi kötöttség az, ami visszahúzza a hazai kultúrállóvizek mélyébe azokat a rendezéseit, amelyeknek európai internacionalista kultúrtengerfelszíneken kellene ringatózniuk.

Művészi hitvallása, vágyalma: európai sikerek, európai honoráriumok. El nem ítélt célkitűzése miatt mindezt megtesz, sőt, annál is többet.

Ilyen szándékkal elkészített vígjáték-előadást volt szerencsém végigülni. (Előadás után büszkén nyugtáztam saját tűrőképességemet.) Három darab (trei, drei, three stb.) nevetés

Aztán egyszer csak vége volt a fusside, fuss-oda játéknak, kivilágosodott a nézőtér: következett a szünet. Figyelttem az elkábított nézőket. Sokan határozottan elindultak a ruhatár felé. Mások szintén célirányként a kabátjukat, esernyőjüket határozták meg, csak hogy ők úgy tettek, mintha. Mintha nem sietnének nagyon, de sajnos el kell menniük a Kultúrélvezetből – és halkan, lehajtott fejjel, bocsánatkérő mosollyal kikérték kabátjukat és gyáván elsomfordáltak.

De otthon, lakásukban kitört belőlük a bátorság: megesküdték, hogy többet nem mennek el a színházba.

LŐRINCZI LÁSZLÓ

Arghezi, a parasztvezér

Bizony már eléggé töpörödött és reszkető fejű öregúr volt Tudor Arghezi (Bukarest, 1880. május 21. – 1967. július 14., Bukarest), amikor annak a bizonyos „lidércnyomások évtizednek”, azaz az ezerkilencszázötvenes éveknek a közepén bizonytalan kézzel papírra vetette ezt a verset:

Előhang 1907-hez

*A kilencszázhetedik évben,
éjjel, a márciusi csöndes égen
Moldva fölött magasra szállt a pernye,
három falu keserve-vére benne.*

*És országszerte sokezernyi helyt
fáklyák és gyertyák lángja kelt,
miként húsvétra, új feltámadásra,
zsarátnok, lámpa, mécses tűzvilága,*

*s ahogy a templomunkba' rég',
a lángot rügyező kis gyertyavég
parányi fényét szövétnekbe oltva
hintette oltárookra-ikonokra,*

*falut keresve ért el
kazalról góréra a mételey,
viharzó lángja szerteszállott
s az udvarházakon roptá a táncot.*

*Vaj' ünnepre hív-e a fénye?
Vagy temetési gyászmisére?
A biztatót dühödt ebek csaholják.*

Uram segélj, mert lángban áll az ország.

Az említett évtized „szellemi minősítését” természetesen a román irodalmi köznyelvből vettem át: kollégáink „deceniu obsedant”-nak nevezték és nevezik. Az „obsedant” melléknév eredeti jelentése *kínzó, gyöttrő, fojtogató*... és emez utóbbit talán el is fogadhatnánk tartalmi szempontból. Mégis, képesebb kifejezést választottam, mert – higgyék el! – a szó szoros értelmében lidércek keringtek körülöttnk a levegőben, és reánk-reánk csapva nemcsak a súlyukkal nyomták-gyötörték lelkünket-agyunkat, hanem ütöttek-verték is a seprűnyelűkkel. És fojtogattak is, persze, amúgy mellékesen... A maiak közül talán már a negyven-ötvenévesek is keveset tudnak – hallomásból vagy emlékezésekből – akkori lelki-fizikai vergődéseinkről, álmatlan éjszakáinkról! Igen, nemcsak irodalmi szempontból volt lidércnyomások az az évtized: az irodalom beleszólt az életbe! Nemcsak arról volt szó, hogy az irodalom általános színvonala a posványos mellébeszélés, hazudozás és rágalmozás bányamélyéig süllyedt, hanem ideológiai harctérre is változott, amelyen hamis hősök emelgették írók vérébe mártott kardjukat, és mutatták fel a szekuritáté felé. (Én is az áldozatok között voltam, hosszú ideig nyomorogtam.) Ebben a fekete éjszakában a legpokolibb az volt, hogy Sztálin halála (1953) után tévován fel-felcsillant egy-egy reménysugár – az ún. „olvadás” jele –, hogy azután nyomban ki is aludjon... Jaj, micsoda já-

tékot űzött velünk a sors! Az 1956-os magyar forradalom napjai... a bukása... és a Budapestről is helyeselt itthoni megtorlás szörnyűsége!

Arghezit, a huszadik század legnagyobb román költőjét a kommunista párt 1948-ban erkölcsi halálra, teljesen elnémulásra kárhoztatta. Az ok? Gondolom, ma már az iskolában is tanítják, hogy egy Sorin Toma nevű aljas firkász és a pártorgánium főszerkesztője a „rothadás költőjének” nevezte...

... Mégis: ugyanennek az Arghezinek a „lidércnyomások évtized” hozta meg a visszatérést az irodalomba, sőt: a közéletbe is, mert például nagynemzetgyűlési képviselőnek is „választották”! Jól emlékszem arra a visszatérítő sajtókampányra, amely ezt a „választást” kísérte, az előzmények teljes elhallgatására. Megszólalt Arghezi is; elmesélte a „jelölésének” a történetét; másról nem beszélt.

S az 1907. évi romániai parasztlázadás ötvenedik évfordulójára kiadta – 1907 címmel – 37 rímes *indulat-darabkából* álló versfüzérét.

Ez a fogalmazás tölem való; mert amint a kezembe vettem a vékonyka, szerény kiállítású könyvet, első beletekintésre is mármár öldöklő erejű költői indulatot éreztem ki belőle.

Értsünk szót: ez az indulat nemcsak azért robbant ezekben a költeményekben, mert Averescu tábornok parancsára a román hadsereg *tizenegyezer parasztot* gyilkolt le halomba a lázadás megtorlása során, s még ágyúval is lőtt kaszás-kapás, nyomorult véreire. Nem, itt sokkal többről volt szó: arról, hogy ez *egyáltalán megtörténhetett* egy országban, a román nép *saját hazájában* a dolgoknak odáig kellett fajulniuk, hogy a parasztságot éhhalál fenyegetse, hogy már-már állati sorban élt az európai történelem huszadik századában! Az a társadalmi réteg, amely ennek a történelemnek a során mindig a legtöbb áldozatot hozta az országért, az ÁLLAMÉRT, bár jóformán azt sem tudta, hogy mi fán terem – de táplálta urait, harcolt értük; hogy senki sem állott szóba vele, hogy végül is a tűz lángjával kellett hírt adnia magáról! Manapság van egy divatos fogalom, a *minimálbér*, amiből a dolgozónak ha nem is élnie, de legalább *tengődnie* lehet, állítólag... ti. az ÁLLAM elképzelése szerint. Fiatal koromban nemcsak én, hanem velem együtt sok fiatal értelmiségi,

akikkel még alig-alig nyitottuk rá a szemünket a társadalomra, sehogy sem értettük, hogy hol a tudományosság a parasztság szerepének a vizsgálatában? Hogyhogy nem értik ODAFÖNT – ahol úgymond egy agytröszt uralkodik – a parasztp probléma *abszolúte elsőbbségi voltát* egy nép életében? Megdönthetetlen tudományos tétel, hogy a földművelő-állattenyésztő emberi réteg a társadalom *alapja*, a népi-nemzeti-állami lét biztosítója, joga van tehát egy *minimális egzisztenciális státuszhoz*! Ezt olvastuk ki Móricz Zsigmond és Kodolányi János regényeiből, Szabó Zoltán, Kovács Imre, Erdei Ferenc könyveiből... De hogy milyen legyen ez a státusz, semmiféle elképzelésre sem futotta még a történelemcsinálóktól, sem tudományos „munkatársaitól”, hogy más kifejezést ne használjak, ezeken a kelet-európai tájakon, ahol a paraszt helyzete lényegileg ezer éve nem változott. Maradt a gyűlölet, talán Arghezi-féle intenzitással? „Reszeld meg, mint a tornát!” – mondja a csokjra mutatva. Elképzelni is nehéz ezt a látványt.

Tudor Arghezi – Ion Miclea felvétele

Mégis... Esembe jutott, amikor az elmúlt hetekben dermedten néztem a magyar földművesek traktoros felvonulását Budapest utcáin. Hát ez még mindig lehetséges? Istenem, csak meg ne vaduljanak ezek a gépek, mint Kodolányi mozdonyai (egyik novellájában...), hogy azután letiporják a járókelőket! Lehet, ha ezt így el tudnám mondani Arghezinek (hiszen ismertem az öregurat), „további információkat” kérne az okokról, *amikkel nem tudnék szolgálni*, olyan sommásan kezelte az ügyet a Duna Tété. Egyszer majd minden kiderül...

De ez sem biztos, mondhatná Arghezi, visszaemlékezve a román 1907-re. A korabeli sajtóból semmi esetre sem, mert hazudott. De ötven évvel később sem, mivel az a sajátos helyzet állott elő, hogy a kommunista kormányzatnak eléggé kényelmetlen volt az évforduló. Igen, a parasztkérdésben neki is vaj volt a fején: már dúltak a kollektivizálás gyötrelmes görcei. Ünnepséget persze rendezett, mégpedig a Scânteia téri nagy Kiállítási

Csarnokban (Arghezi is ott volt), valamivel később pedig emlékművet is állíttatott 1907-nek, furcsamód csaknem a város szélén, a Bucur-piac közelében. Én meg igyekeztem elolvasni mindent, ami csak a kezembe került, hogy minél többet megtudjak a lázadás okairól, és hogy kiegészítsem irodalmi emlékeimet, első sorban Liviu Rebreanu *Lázadás* című, a két háború között született nagyszabású krónikáját, valamint Zaharia Stancu *Mezítláb* (1948) című regényét. Kétségtelen, hogy számos társadalmi tényező játszott közre a lázadás kirobbanásában: 1. a rettenetes nyomor, 2. a tudatlanság, valamint ennek a sötétjét átszövő, 3. misztikus hiedelmek: Krisztust várta vissza a földre a nyomorultak; mások azt hallották, hogy maga a király fog melléjük állni az urak ellen; voltak antiszemita felhangok is a zsidó bérlők felé; és egy általános, mérhetetlen gyűlölet vette körül a földesúr és a bérlő ispánjait, a csokojokat.

(Pontosítsunk: miféle szerzet a csokoj...

Akik hosszabb ideig éltek román környezetben, a bűzét is érzik ennek a csúnya szónak!

Jelentése: alázatos, sunyi, tolvajkodó nagyúri szolga; hivatalában kapzsi, zsugori, könyörtelen hajcsár.)

Hogy hányféle jelzővel lehetne illetni románul, azt csak Arghezi tudja. Honnan? Ez bizony titok, mint az az egész, meghökkentő-döbbenő nyelvi erő, ami a soraiból árad. *A román nyelv himnusza*, amit mond, akár a legkegyetlenebb sodrú megnyilatkozásaiban is.

A második nagy háború után, bár Bukarestben éltem, szinte lehetetlen volt megismerkednem Arghezi költészetével, mert a kötetei hozzáférhetetlenek voltak. Egy ideig az Állami Kiadónál is dolgoztam (amíg ki nem dobtak), de éppen-eppen csak hallottam a nevét. Szerencsém volt azzal, hogy ezekben a nehéz években Ion Chinezu (1894–1966), a nagy román – erdélyi származású – irodalomtudós barátságának örvendhettem. Nyitva volt előttem a szíve-lelke és – a könyvtára. Velem csakis magyarul társalgott, ami azért is élmény volt, mert kissé „pestiesen” beszélt; fiatal korában, de később is, évekig élt a magyar fővárosban.

Chinezu bátyám szerint Arghezi nyelvi erejét sokféle művelődési-társadalmi hatás kovácsolta ki: jó középiskola; korai kapcsolata az irodalmi élettel (Macedonski köréhez tartozott); és volt – közben és később – útkövező-inas, kifutófiú, laboráns, nyomdász, órás, teológus, szerzetes... És bár a parasztlázadás idején nem volt az országban (1906–1909 között Svájcban és Franciaországban élt), hazatérése után töményen szívhatta magába a vérszagú levegőt, amely a megtört ország fölött lengedezett.

– Ez a levegő gerjesztette fel benne az indulatot, amely egész életét elkísérte – állította Chinezu. És bebizonyította, hogy a hang, ami az ötvenes években csendült a fülembé, már ott zúgott *Blesteme* (Átkok) című versében...

(Sohasem felejtettem el tudós, de szenvedélytől is fűtött elemzését, alább majd

írok róla. A vers 1927-ben jelent meg a *Cuvinte potrivite* című, első Arghezi-kötetben, amely ma hallatlanul értékes könyvészeti ritkaság. Közbevetőleg a címmel szeretnék foglalkozni, mert helyes magyar megfogalmazása még várat magára; elmondom tehát a véleményemet:

Az a *potrivi* igének kétféle értelme van. Cselekvőleg *összerakni*, *-illeszteni* a jelentése, szenvedőleg pedig valaminek a *helyes, megfelelő voltát* fejezi ki. A *Cuvinte potrivite* cím tehát magyarul *Összerakott szavak*, de *A pillanathoz il- lő szavak* is lehetne; a kétféle értelemről kell összekombinálni az egyetlen helyes alakzatot. Mindenképpen, szentimentális-bűvös hangzású nem lehet, mert nem illene Arghezihez.

A javaslatom, az előbbieket után most már magyarázat nélkül:

Helyzerakott szavak.

Aki egyetért vele, emelje fel a kezét ott a messzi távolban, ahová már nem tudok ellátni...

Ion Chinezut „kékszemű ember”-nek neveztem a halála után, amikor a marosvásárhelyi Igaz Szóban elbúcsúztam tőle. Látom most is a szemét, s hallom a hangját is. Én csak bele-belekotyogok a magyarázatába.

...Van valahol egy ország, egy *Birodalom* (Imperiu), amelynek a határán a *menekülők* már a senki földjét tapossák; mindegy, hogy kik-mik, s hogy miért kellett elbujdosniuk. De a költő tudja, hogy mi jár az eszükben: csupa átok!

Zseniális bevezető, az olvasó már ezektől az első soroktól is megborzong. S következik egy hosszú, háromrészes átok-oratórium – mert másként nem nevezhetem – a Birodalom *ordítva kívánt*, apokaliptikus pusztulásáról.

Az első részben a menekülők így képzelnek el a romlás kezdetét, például: (képzeljük hozzá üvöltő hangjukat)

„Merüljön iszapba a Város, Tüske és a Semmi örízze”

„A Nap fénye úgy hunyjon ki fölötté, mint a gyertya”

„Patkányok és férgek lepjék el földjét”

„Zabálják föl az aranyat és a gyöngyöt”... stb.

Maga az *élet* csak borzalmas kínok közepe, apránként aludjon ki a romok között: ez a második rész üzenete.

Például:

„Kezden égni a torok, mint az ecettől”

„Paták nyomából nyaljon vizet a nyelv”

„Kígyók bújjanak elő a földből éjszakára”

„Vihar kavardják a kövek porából”... stb.

A harmadik részben átok sújtja a temetetlen holtakat is:

Így:

„Lábtól kezdjen rothadni a tested”

„Mintha tűz égetné minden tagodat”

„Szegek éles hegye kínozza májadat”

„Robbanjanak szét a fogaid a szádban”... stb.

Ezek tehát csak példák a vers szövegéből; szabadon fordítottam le őket, hogy a verselési és rímkényszer még távolról se hamisítsa meg értelmüket. Legyenek igazi átkok...

Utólag az is eszembe jutott, hogy mit érezhetett ez az ember 1946–47 tájékán, a nagy szárazság idején, amikor az éhes moldvai *zsákolók* hada lepte el a fővárost és a környékét. Ez a „közös” élményeink közé tartozik.

Akkor már Bukarestben dolgoztam, de a családom hosszú időre Kolozsvárt maradt, amíg a lakásügyünk meg nem oldódott; igyekeztem minden hónapban meglátogatni. Jártak a hírek a nagy szárazságról, amely az Uráltól a Kárpátokig sújtotta az egész sztyeppvidéket. Moldvában különösen nehéz volt a helyzet. Bukarestben egy nagy társadalmi bizottság alakult az ottaniak megsegítésére, elnöke Mihail Sadoveanu volt. (Akkor ismertem meg, a Magyar Népi Szövetség képviselőtében én is tagja voltam a sűrűn ülésező bizottságnak.) Éppen olyan váratlanul, mint ahogy 1907-ben kitört a parasztlázadás, az Északi Pályaudvar környékét ellepte az eleséget kereső-kolduló moldvaiak sokezres tömege. A vonatom korán reggel indult, hajnalban már kint kellett lennem az állomáson, hogy helyhez jussak... Leírhatatlan látvány volt a félhomályban az alvó-horkoló-tápáskodó, condrás, mezítlábú, szakállas parasztok cour-des-miracles-ja! Nehezen törtem magamat előre, a sínparók felé. Nem tudom, maradt-e filmes dokumentum erről a tömegről... Lehet, ha megengedték a fotoriportereknek, hogy filmezzenek és fényképezzenek... 1941 tavaszán, a második népi írói estünkön, amelyet a Méhkas Diákszövetkezet keretében rendeztünk, Kovács Imre elmondta, hogy a harmincas évek Magyarországon egy úgynevezett „parasztper” tárgyalásán az elnöklő bíró *megtiltotta* a fényképezést – mert azt a (lopással, izgatással vádolt) topornyos tömeget egyszerűen *lehetetlen lett volna fényképen megmutatni* az újságolvasóknak! Most felnagyítva láttam ugyanazt a jelenetet... Nem beszélek az ember mocsokról, amelyben taposnom kellett! Tíz évvel később ünnepi díszben várta a jól összeválogatott „parasztküldötteket” a kiállítási csarnok. Emlékszem, az immár akadémikusi címet birtokló Arghezit a fia, Barutu, támogatta fel a páholyba. Vajon lobogott-e benne az indulat, hogy jó lenne szétverni ezt az egész cirkuszt? Nem tudom.

Jegyzet.

Az *Előhang* – az én fordításomban – már megjelent a hatvanas-hetvenes évek során, bizonyára valami vonatkozó alkalomra; de ezt a régi szöveget teljesen átdolgoztam. Meg kell említenem, hogy Arghezi az első szakaszba beleszötte annak a három moldvai falunak a nevét, amelyekben legelőször csapott fel a láng; én ezt nem tettem meg, mert fölöslegesen elnehezítették volna a magyar verset. Mégis, az olvasó esetleges érdeklődését kielégítendő, felsorolom őket: *Hodivaoia*, *Flămânzi* és *Stănilești*. (A második magyarul *Éhlaka* lehetne...)

Kelt ez az írás Szardínia szigetén, 2005 virágos tavaszán, Tudor Arghezi születésének 125-ik évfordulója alkalmából.

Címem: 09040 Settimo San Pietro-CA, Via Porrino 18. Itália.

12. Km

A nagy KILOMETRIK

irányítja és szerkeszti Karácsonyi Zolt

FEKETE RICHÁRD

Kommuniráció

Élethelyzet, komisz rendellenesség,
Netán egy hősszerelmes gagyogás.
Az is lehet, hogy egy kisebb betegség,
Vagy egyszerűen rossz a kódolás.

Gyermekek közt előítélhető,
Ha más a dikció és más az árnya.
Sigmatizmussal jellemezhető,
Ha finre lép asz első fok hiánya.

Vad edszelűen féllelaccolok,
Észdolszbeszéddelszújtahadalász.
Befászva leddi isz de lossz dolog,
Sz halá-a-da-da-da-dadogász...

Végül a felnőttek már azt sem értik,
Hogy „anu, apu mikollecebed?”
Mert visszaszólnak, hogy mindjárt megmérik...
Majd egymáshoz: „te tudod mit beszélt?”

A legszebb azonban a baby talk,
Ahol az ige jambikus marad:
„Piciny rubintom mér' ilyen zavart?”
S előtörnek a félrenyelt szavak...

Vagy rossz a fül és az ember siket,
Vagy más eset, ha nem közli, hogy néma:
Nem hallja a szerelmes szíveket
És azt se mondja: nem szerettem még ma...

Hisz ez is egy lerágott gondolat:
Hogy bármi van az nem jó, mi mást kérünk.
És bárhogy kérünk, meg csak az marad,
Hogy mindannyian egy nyelvet beszélünk.

Elmaradate

Az sms nyugtázva lett
Egy újabb fázisba jutunk
Először mondtad édesem
Hogy máma nem találkozunk

És én, mint ilyenkor szokás
Palackba öntöm könnyeim
Megiszom a vigasztalást
És újrátöltöm rendszerint

Na nézd meg ezt az állatot
Oh istenem ha látnál
Rájönnél ez nem állapot
S hogy nem hiába vártál

Egy új szerelmet évekig
Kinek talán az élete
Most egy üveggel feltelik
Amelybe nem fér már bele

A bor na meg a könny, s a bú
Mert néki te vagy a világ
S e költemény, miként a tyúk
Világra tálja önmagát

Ahogy te is keletkezel
Minden soromban újra és
Miként a korty majd te leszel
Szívemben újabb érverés

de érverés, dob vagy harang
mindegy, mert verve hallhatók
mögöttük olyan dallam van
mely mindannyiban analóg

s e néma hang az új fázis
mely bárcsak véget érne már
de nincs vége, mert a vers is
csak körbe-körbe-körbe jár

Mese arról, hogy

Még félrejárt földeken taposok.
Talállok új meg új világokat.
És bennem integetnek az okok,
míg Dombóvárról befut a vonat.

Integetnek, és őket mégse látom,
pedig szememben száz meg száz csoda
int vissza nekem száz meg száz világon.
S e csodákat nem láthatom soha.

Katasztrofális érzés szorít attól,
hogy még sosem kísértett a sátán,
s nem éreztem még kezem hogyan markol
ezüst sörényt egy egyszarvú hátán.

Nem hallottam a messzi rímeket,
miket szirének hangja zárt a dalba.
És azt sem tudom, mi módon lehet
jobb szememmel belenézni a balba.

Miképp keletkezik a kétkedés,
mit nem fakasztott isteni ige?
Hogyan lehet csak átölelni és
visszaterelni őt a semmibe?

Mi az a semmi, s mi a minden kérem?
S ha megtudom az bánat vagy öröm?
S hogyan tudom így egyszerűen, s szépen
kezemmel megfogni a könnyököm?

Haljak meg úgy, hogy nem mondta meg senki,
hiába várok száz újabb csodát?
S hogy nem tudok vele eldicsekedni:
Skacok, én láttam isten homlokát!

Hisz nem sokára úgys láthatok.
A cél a kezdet, a kezdet a cél.
Miért élek mielőtt meghalok?
Miért a végtelen s miért a mért?

S ha már az élet adja önmagát...
De üsse kő, többet nem kérdezek.
Elvégre is láttam három halált
s mindennap látok oly sok életet.

A föld megállt a gyors beérkezett.
A restinél valami csillapít.
Nincs valami, mert semmi sem lehet:
s ha van, az mégis rólam álmodik.

Fekete Richárd: 1986-ban született Pécsen. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem elsőéves magyar-pedagógia szakos hallgatója.

KORONDI ÁGNES

A halál eufemizálása és/vagy legyőzése

A haláltánc-motívum komparatív irodalmi vizsgálata

néhány szövegben Gilbert Durand archetipológiai rendszere alapján

1. Bevezetés.

Néhány szó a haláltáncról

A haláltánc késő középkori műfajának népszerűségét nemcsak XIV–XVI. századi elterjedtsége bizonyítja, hanem az is, hogy témává, motívum má sűrűsödve a későbbi korok képzőművészeti és irodalmi alkotásaiban is gyakran feltűnik. E dolgozat témája a haláltánc-motívum komparatív vizsgálata Goethe *Halottak tánc*a (*Der Totentanz*) című balladájában, Baude laire *Haláltánc* című versében, Edgar Allan Poe novellájában, *A vörös halál* álarcában, valamint Thomas Mann *A varázshegy* című regényében; bevezetőül szükségesnek látom a haláltánc néhány olyan műfaji és történeti sajátosságát fölillantani, amelyek az összehasonlító elemzés során a motívum által hordozott látens elemeként majd visszatérnek.

E műfaj talán legfontosabb vonásának tekinthető, hogy a mulandóság és a halál elkerülhetetlenségének megjelenítése egyaránt volt képzőművészeti és irodalmi, s ezért a *láttatás* feladatának a szó legszorosabb értelmében eleget. Akár a temetővel körülvett templomok, kápolnák melletti csontkamrák, amelyek falára kezdetben festették/írták őket, e művek is figyelmeztető, elgondolkodtató látványként, dekorációként szolgáltak¹. Kép és szöveg kettőssége fokozottan fejzhette ki a kor embere számára a halál könyörtelenségét, váratlan voltát, e századok azon alaptapasztalatát, amelyet a pestis és a számtalan háború által okozott pusztítások nagy mértékben befolyásoltak.² A válogatás nélkül mindenkit táncra hívó halál képe egyaránt eredeztethető bizonyos népi hiedelmekből (éjszakánként a sírjukból kikelő és táncoló, élőknél ártani igyekvő halottak) vagy a pogány korból visszamaradt rituális temetői tánc szokásából. A könyörtelen táncos feltűnhetett bomlófélben levő hulla, múmiaszerű alak vagy csontváz formájában is, rokonságot mutatva a „három élő és három halott” történetének megjelenítéseivel. E halálképek nemcsak a kor síremlékeken is gyakori halottábrázolásával hozhatók

kapcsolatba, hanem az emberi testtel kapcsolatos akkori nézetekkel is, miszerint e földi porhüvely már élve is a romlás, rothadás hordozója, s e belső erjedés kerül felszínre a halál beálltakor.³

Az ugyanebben a korban elterjedő *ars moriendi*kkal ellentétben, amelyek a halálra való felkészülést szolgálták, tehát a személyes ügyként tételeződő, többé-kevésbé biztos, de kiszámítható halál fogalmával éltek, a haláltánc a *mors improvisa*ként és kollektív problémaként kezelte az elmúlást. (Ez a szemlélet érhető tetten a halál diadalát tematizáló allegorikus ábrázolásokon is.)

A későbbiek szempontjából érdemesnek látszik megjegyezni Philippe Ariès azon megállapítását is, hogy a XIV–XV. századi haláltáncokkal szemben a XVI. századiak a halált erőszakosabbnak mutatják be, s erotikus vonatkozásokkal telítődnek.⁴

E rövid szemle után következze az annak a vizsgálata, hogy a népszerű középkori műfaj milyen vonásai, jelentései kerülnek bele az említett művekbe, s ott az övéktől eltérő világnézettel, gondolat- és képanyaggal érintkezve, milyen újabb jelentésekkel telítődnek. Gilbert Durand archetipológiai rendszere⁵ megfelelő szempontrendszer lehet e vizsgálódáshoz, hiszen a vizsgált szövegem eredeténél fogva képalkotásra igencsak alkalmas, s mint kiderül, szimbólumok, archetípusok sorát szervezi maga köré. Mivel a négy mű különböző mértékben marad hű a haláltánc eredeti képi világához és ábrázolásmódjához, vagy teszi azt áttételessé, a módosulások lehető leghatékonyabb megfigyelése érdekében az eredeti közegehez legközelebbinek érzett mű felel haladok a motívumot leginkább átalakító szöveg felé.

2. A csábító tánc

Goethe balladája, eredeti címe ellenére (*Der Totentanz*), látszólag távolabb áll a haláltánctól, mint Poe és Baudelaire szövegei, amelyekben a halál allegorikus figurája jelenik meg táncosként vagy legalább a táncolók között. A német versben viszont halottak táncát lesi meg egy halandó, amint azt a magyar fordító a címmel jelezni kívánta. Ennek ellenére ezt a szöveget tartom a haláltánc műfajá-

hoz legközelebb állónak. E döntésemet egyrészt azzal magyaráznom, hogy maga a középkori műfaj is talán hasonló hiedelemre épült, mint amit a német költő dolgozott fel, másrészt pedig azzal, hogy ebben a műben a *tánc* marad a központi jelentőségű kép, míg a többiekben azok a szimbolikus tartalmak, amelyeket itt hordoz, részben háttérbe szorúlnak más képi elemek mellett. Milyen jelentéseket hordozhat tehát a tánc, a halottak tánca? A szöveg „mulatás”-ként nevezi meg („Mulatni akarnak az éj közepén-”) e tevékenységet, de nem szabad elfelejteni, hogy a ballada narrátora az őrlátásmódjába helyezkedve mesél, tehát az őrlátás kezdete előtti gondolatában definiálódik ez így. A tánc szimbolikus jelentősége, funkciója az érzelmi egység megteremtése a közösségben, az egyén csoporton belüli feloldódásának megvalósítása, vagy a szertartások, rítusok részeként a transzcendens szférával való kapcsolat létrehozása.⁶ Orgiasztikus ünnepek keretében felszabadító, katartikus szerepe is lehet. E funkciók közül

a narrátor (ő) megállapítását is figyelembe véve, a legutolsó hozható leginkább kapcsolatba szövegünkkel. Mivel az orgia maga is a káoszhoz, a teremtet megelőző ősállapothoz való visszatérés, megtisztulás, az emberiség eredeti, kollektív összetartozásának szimbóluma, az újratemetés misztikus átélése révén,⁷ a közösségi érzés megteremtése kerül itt előtérbe. A halottak tánca tehát helyzetükből fakadó egységük kifejeződése, sőt egyfajta kísérlet lehet ezen egység kiterjesztésére az esetleg őket szemlélő élőkre is. Akár a táncoló halál a különböző társadalmi osztályba tartozó embereket, a táncoló holtak is valamilyen formában csatlakozásra hívják fel az őrt, táncuk csábító, hiszen a leskelődő kísértést érez arra, hogy a közelükbe menjen, valamilyen kapcsolatot létesítsen velük.

Korondi Ágnes: 1982-ben született Várfalván. Jelenleg a BBTE negyedéves magyar-angol szakos hallgatója.

ANAGY KILOMETRIK

leg hasonlóvá a bálozókhöz, hogy a lappangó belső hasonlóságot (belső halált hordoznak az emberek is) nyilvánítsa, gúnyolja a látszatszépesség mögött húzódó romlást. (Itt visszatér tehát a középkori nézet, miszerint a halállal járó testi romlás csak a belső rossz kivetülése, s ugyanakkor a haláltánc társadalom fölött ítélkező jellege is megnyilvánul.) A tánc itt tehát éppen ennek a felismerését próbálja megakadályozni, de, akárcsak Poenál, az elfedés, eufemizálás pusztuláshoz vezet.

A halál mint tükröző tulajdonképpen A Vörös Halál álarcában is feltűnik. Az ő borzalmas álarca éppen úgy a környezete maszkjának túlozva való leképezése, mint a francia költő versében. A Prospero herceg tervezte jelmezek egy része szintén bizarr, visszataszító, félelmetes. A szép, a pikáns, a borzasztó, a bizarr és az undorító összekeverése (akár a színes szobák) az elhatároltság, az ellentétek feloldásának igényével jön létre, de nem képes harmonikusan összeolvasni, groteszkké válik, s nem is az éjszakai rend sémái közé illeszkedik be, hanem a nappali rend árnyoldaláéi közé, mint a herceg által teremtett labirintus. A Vörös Halál groteszkje éppen a herceg teremtette alakok torzságát egyesíti, mutatja fel; arctalansága, megfoghatatlansága pedig, Baudelaire csontfigurájához hasonlóan, a maszkok mögött, az emberekben rejlő ürességnek a tükrözése.

E két szövegben tulajdonképpen a halál alakjának megsokszorozódását követhetjük nyomon, hiszen (bár ő utánoz) a halandók az ő lényegi vonásait hordozzák eleve magukban, táncuk az ő érdekeit szolgálja: haláltánc. A tükrözés, kettőződés/sokszorozódás sémáinak negatív hasznosítása van itt jelen, a nappali rend árnyoldala válik általa uralkodóvá, nem hagyva érvényesülni az éjszakai képzelet eufemizáló tendenciáját. A haláltánc-motívum az idő kérlelhetetlenségének hordozójává válik, ahogy bizonyos mértékben a középkori haláltáncokban is az volt.

4. A halállal való szembenézés

A varázshegy idő- és halálszemléletének vizsgálatában, ami tulajdonképpen az egész regényt átszövi, csak arra szorítkozom, hogy megmutassam, a haláltánc motívuma az előbbi művekhez képest hogyan értelmeződik át, e tánchoz való viszonyulás hogyan minősíti át magának a motívumnak az értékét, s ez az átértékelődés mint kínál alternatívát az eddig vizsgált

művekhez képest a halál és idő elleni eredményes harcra.

E műben az előbbiekhöz képest látványosan kis szerep jut a haláltánc-motívumnak: az elszórt utalások mellett a haláltánc szó egyik fejezet címeként jelenik meg. Ha azonban az e fejezetben hozzá kapcsolódó problémákat vesszük szemügyre, kiderül, hogy a regény összes alapkérdése valamiképpen kapcsolódik e műfajhoz. Ebben a részben ugyanis Hans Castorp a szanatórium „moribundus”-ának látogatására szánva el magát, anélkül hogy bárki is kötelezné erre, a haláltánc, azaz a halál működésének szemlélőjévé válik. Magatartása egyfajta lázadást jelez a halálhoz viszonyulás szanatóriumi szokásaival szemben. Eltitkolás, szépítgetés helyett megpróbál szembenézni a halállal, megpróbálja úgy, hogy megőrizze annak fenségét, élettől való különállását, bár a halál és betegség felértékelése gondolkodását sokáig meghatározza, főként, hogy a Krokowski doktor előadásai és saját egészségi állapotának megfigye-

lése alapján a betegséget a szerelemmel kapcsolja össze. Amint Madame Chauchat-nak összefoglalja: „Test, szerelem, halál, ez a három voltaképpen egy. Mert a test, az betegség és kéj, és a test csinálja a halált, igen, testi dolog mind a kettő, a szerelem és a halál, és ebben van félelmetességük és varázsserejük!” Azonban a szanatórium lakóinak magatartása, akik a betegséget ürügyül használták fel a szabadosságra (s ezzel megfosztották komolyságától, ahelyett, hogy a szerelmet is hatására komolyabban vették volna), segít Castornak kiszabadulni e lelket, szellemet elragadó haláltáncból, s szembenézni a halállal anélkül, hogy átengedné magát neki. E folyamat a haldoklók látogatásával kezdődik el, a szinte végzetes kimenetelű síkiránduláson átélte látomásban tetőzik, s fogalmazódik meg axiómaszerűen: „Szívemben hűséget fogadok a halálnak, de nem felejttem el, hogy a halálhoz, az elmúlthoz való hűség csak kajánság, sötét kéj és emberellenes gyűlölködés, ha gondolkodásunkat és uralkodásunkat is meghatá-

rozza. Az ember a jóság és a szeretet nevében ne engedje beleszólni a halált gondolataiba”. Ezen elv megfogalmazása azonban csak akkor termi meg tényleges gyümölcsöt, amikor Hans Castorp ráébred, hogy a „fentiek” világát jellemző különleges időélmény is a halált hordozza, s hogy a szanatóriumi napok gyorsan, szinte észrevétlenül való elröpülésével is szembe kell helyezkednie: el kell hagynia a „varázshegyét”. Paradox módon az idő halálos körtáncából (amely látszólagos ciklikussága ellenére sem tér vissza önmagába) a világháború nagy haláltáncába távozva szabadul ki, hogy a lélekben túlélteket testileg talán ne érje túl.

A fegyverfogás szimbolikus ténye már jelzi, hogy Hans Castorp az éjszakai képzelet intimitásából, az egyéolvadás vágyától, a haláltáncban való részvételtől eljut a nappali rend fényes oldalához, s önmagában életre hívja az életet a haláltól elválasztó, a halálon legalább szellemileg diadalmaskodó hős archetípusát. A haláltánc ilyen értelemben veszít negatív tartalmából, hiszen a fizikai halál a szellemi életet jelenti, s ezáltal a fizikai lét végének ábrázolását célzó tánc a szellemi élet kezdetével egészül ki tökéletes körré.

Jegyzetek

¹Az ossarium ezen funkciójáról lásd Philippe Ariès: *Omni in fața morții*. Editura Meridian, București, 1996, vol. I., 87.

²Philippe Ariès A. Teneti alapján azt állítja (Ariès i. m. 175–178.), hogy a műfaj kialakulását elsősorban egy világszemléleti váltás határozhatta meg, amelynek során a földi élet fölértékelődött, s ennek következtében a halál nem a túlvilági élet kezdeteként, hanem az evilági élet végéül vált fontossá.

³Ariès i. m. 152.

⁴Ariès i. m., vol. 2., 105.

⁵Gilbert Durand: *Structurile antropologice ale imaginarii*. Introducere în arhetipologia generală. Editura Univers, București, 1977.

⁶A Pál József és Újvári Edit szerkesztette *Szimbólumtár* alapján adom meg e jelöléseket.

⁷Pál-Újvári 1997, orgia címszó.

⁸Kiemelések tőlem (K.Á.).

Felhasznált irodalom

ARIÈS, Philippe: *Omni in fața morții*. (vol. I., II.) Editura Meridian, București, 1996.

DURAND, Gilbert: *Structurile antropologice ale imaginarii*. Introducere în arhetipologia generală. Editura Univers, București, 1977.

PÁL, József-ÚJVÁRI Edit (szerk.): *Szimbólumtár*. Balassi Kiadó, Budapest, 1997.

nextepp béla

Mende-mondák népe

(avagy Kékászfia, Bóniem története)

Van úgy, hogy egy látszólag semmitmondó esemény, egy akármilyen délután véletlenszerűségei rettenetesen fontos, sorsdöntővé válhatnak utólag.

Talán éppen egy ilyen véletlennek köszönhetem én is, hogy nem lettem Boniem, azazhogy velem nem úgy történtek aztán a továbbiakban a megtörténivalók, ahogy vele, pedig a félresikerült egyetemi felvételik után úgy nézett ki, hogy én is a zátonyos, sekély víz felé tartok.

Kevésen múlt, hogy most nem ő ír rólam, hanem én róla, majdhogynem kopant a padlón, úgy leesett az állam, amikor előbányásztam a besárgulás kezdeti fázisán már túljutott Utunkat, mutatta benne a verseit.

– Csúfoltak már engem Kicsipetőfinek is, mielőtt Bóniem lettem volna... Meg Beteg Tyúk. – fűzte hozzá fanyar mosollyal.

Ez még azokban az időkben történt, amit sötét korszakomnak szoktam nevezni. Húszas éveim legelején.

Ott ültünk a szőlővel befutott falusi tornácon, húzódozva az augusztusi derekas meleg elől, nehézsúlyú bölcsességeket eregetve magunkból. Tulajdonképpen csak azt folytattuk, amit előző este kezdtünk el a falu legfogalmasabb egyetlenkocsmájában, kedélyes lagzilajcsis hangulatban. Már nem is emlékszem, hogy indult meg köztünk a beszélgetés, de egyszer csak azon vettem észre magam, hogy József Attilát avatjuk istenné.

Aztán, a másnaposság kellős közepén átszólt Bóniem a kerítésen, hogy nem-e lépnék át hozzájuk, mert a kutyaharapást mivel, ha nem szőrével, s neki pedig egész ügyes borai vannak. S mert-hogy nemet mondani rest voltam, rábólintottam.

S hozd azt a dísznós-istenes kötet is, ha már jössz...

– Mit?!

– Amiről az este meséltél, tudod, „Mikor a dísznó, mikor az isten, és mikor az...”

– ...anyám.” – fejeztem be. – Akkor tényleg be voltam baszva! – morfondíroztam, a Hümériádával¹ a hónom alatt, ugyanis olyan a természetem, hogy csak rettenetes-részezen vagyok hajlandó a kortárs magyar költészetről való véleményemet szóban megereszteni. Vajon még mit csinálhattam? – vetődött fel bennem a kérdés, míg megleptem azt a tíz lépést.

– Szenzációs voltál, csak úgy minden további nélkül felleptél az asztalra, hogy kussolatok kutyák, most szavalni fogok! – kapta el a röhögőgörcs Bóniemet.

– Úgy..., és mit szavaltam? – faggattam tovább rosszat sejtve.

– Mittudomén, sokra én sem emlékszem, de a vége valahogy úgy hangzott, hogy én egy virág vagyok, s szarok rátok. Te írtad?

– Neeem, itt van a kötetben, né. – mutattam. – S a nép nem akart megverni? – faggattam tovább az esti eseményekről.

– Hörögtek a röhögéstől, Lapi Béla még fizetett is egy kört.

– Lapi Béla?! – hitetlenkedtem – Az sose fizet senkinek...

– Azt mondta, hogy nem is fog többet, mert meg se itta a pálinkát, s már hánytad is kifelé magadból, a sörökkel együtt... Na, akkor egészségedre! – nyújtott felém is egy poharat. – Illatos leányka... – csetintett hozzáértőn. – Húzd meg, tiszta orvosság ilyenkor!

Az első korty még úgy ment le a torkomon, mintha felfele ittam volna, hanem a második már mennyei gyógyírként hatott. Aztán jött a harmadik, meg a negyedik korty, pohár és liter, ahogy a jó borral kell.

Természetesen az ördögöcskék felfekvőtámaszolták magukat bennünk, főleg, hogy Berta nénémhez is bejöttek szomszédolni. Ott volt az ízesen lepcsés szájú Rózsika, Mari ángyó, Ilus néni a harmadik szomszédból, s még vagy ketten rajtuk kívül. Éppen a reggeli istentiszteleten sopánkodtak, hogy ez az új pap nem jó semmire, énekelni se tud, s a prédikációról aztán jobb nem beszélni, bezzeg az aranszajú Feri pap, az hogy meg szokta ríkatni hajdanán a népet, aztán elüldözték a faluból a Csingárék, de Isten nem ver bottal ugye, megdöglött a tehenük, s állítólag a kisebbik leányuk összeadta magát valami regáti cigánnyal, naszóval ilyen mederben folyt a beszélgetés, amikor Dénes, azaz Boniem, szavalni kezdett.

S miként azt az illető kortárs költő megírta, aki melleleg csöppet sem sajnálta az enyhén szólva is pajzán kifejezéseket, „hallgatott a csüggedt hallgatóság” és mire Dénes eldörögte öreg-boros baritonján az utolsó sort, hogy „mikor az Isten, mikor a dísznó és mikor az anyám.”, olyan fergeteges sikert aratott a tisztességben megöregedett asszonyok körében, hogy azok legalább tizenöt percig csóváltgatták sopánkodva a fejüket, s csak azért nem vetették a keresztet, mert egytől-egyig reformátusok voltak.

Így kezdődött erőteljes és rövid barátságunk.

Amúgy, még térdnadrágos koromból imponált nekem azzal, ahogy kilógott a sorból. Még a biciklit is másként hajtotta, mint a többiek. Lassan, ráérősen.

– Mint egy beteg tyúk! – csúszott ki a poén valaki szájából, s azzal annyi volt, meghalt Bóniem, a néhai Kicsipetőfi, éljen Beteg Tyúk.

A Bóniem a szombatesti diszkós idők hozadéka volt, annak idején ugyanis, mélyen a nyolcvanas években, Dénes volt a falu didzséje, bár ezt akkoriban nem így mondták, mindegy, a lényeg az, hogy neki volt a legjobb zenecucca a környéken és még Segesvárról is el-eljöttek a kis, falusi diszkóba. Aztán úgy történt, hogy felfedezte a Bonnie- M-et, s elkezdte bekeverni talpalávalónak, hogy táncoljon a nép, de kevés sikerrel, mert rögtön szívatni kezdték, hogy így Bóniem, úgy Bóniem. Ő pedig bemondta az unalmast és az lett, hogy utána még évekig próbálták főzni, hogy csináljanak diszkót az ő szerkentyűivel, de hajthatatlan maradt.

Műholdvevő antennája is neki volt először a faluban, már rögtön kilencvenben. Tellett is rá, hiszen mit ad a végtelen humorérzékű teremtmény-szellem, könyvelőt fagragtak végül belőle.

A sárga irigység nem elég pontos annak kifejezésére, amit kiváltott a falu népéből az a cselekedete, hogy kemény kétezer márkáért vadonatúj Honda-robogót vásárolt. Még ha kocsit lett volna, hagyján, de robogót... Olaj volt a tűzre, hogy nem sokkal azután történt ez, hogy meghalt Kékász, az apja. Mit számított, hogy megrendelte már az előtt egy fél évvel.

Akkoriban indult be suttogás, hogy nem természetes halállal halt meg az öreg, hanem segítettek neki. Így lett Kékászból hirtelen szegény János bácsi. Addig csak a fősvény Kékász volt, aki még a szarát is megette volna, ha fizetnek érte, s ugyanazt a csúnya, műanyag-kék öltözetet hordta húsz évig télen-nyáron, mert sajnálta a pénzt még magára is költeni.

De lehet, hogy nem, hanem hogy mások nem hagyták újat vásárolni, hajaj. És lábra kapott az a régi, majdnem-elfelejtett pletyka is, miszerint Bóniem nem is a Kékász fia, hanem, hanem.

Annak idején, úgy az ötvenvalahányban, amikor megszabályozták a többnyire kicsike, ám nagy esőzések idején neki-neki vaduló patakat, Berta néne, aki akkoriban még Bertuska volt, állítólag összeszúrta a levet valami buldózerrel, vagy teherautósóforrel, ki tudja már azt.

Tény ebből annyi, hogy Dénes csöppet sem hasonlított apjára, anyja kiköpött mása volt, férfiasítva, persze, de mintha egyedül csinálta volna.

Nó meg, hogy valami sofőrök jól megtréfálták Bertuskát.

Jó meleg május volt, s az asszonyok már a patakra jártak mosni. Bertuska néném, másod-harmadmagával, Szász Rózsival, s mittudoménmégkikkel, akik természetesen jól elvénasszonyosodtak azóta, éppen hazafelé tartott a patyolatfehérre tisztált ruhákkal, amikor összefutottak a sofőrökkel.

– Adjonisten szép jónapot naccságák!

– Naccsága a keresztanyja... – vágott vissza Bertus feltűrt ingujjal, itt-ott nedvesen a patakvíztől.

– Há' mér, maga nem az?

– Menjen innen, bolondítson mást. Ha naccsága volnék, nem járnék a patakra mosni...

– Ejsze nem is mosna...

>>>>> folytatás a 13. oldalon

nextepp béla: 1976-ban született, jelenleg nextepp béla.

>>>> folytatás a 14. oldalon

– Nem biza!
– Kár, mert nekem is akadna mosnivalóm....
– Mosson a felesége!
– Mosna az, ha volna... De nincsen.
– Keressen magának.
– Én többet egyet se!
– Osztán miért nem?
– Mert megkérem magát! Mit szól, hozzáj jön?
– Van már nekem férjem, lekésett. Hanem, ha kimosnám az ingét, mit fizetne?
– Jöjjön... – intett félre a huncutbajszú sofőr. – Megmutatom.
– Menjen innen a fenébe, szégyentelen, mit képzel magáról?!
– Csak lassan, drága csak lassan, én nem arra gondoltam amire maga...
– Hanem mire? – szégyellte magát fülig pirosra Bertuska.
– A kollégákkal halásztunk egyet... – kacintott társaira. – Szerencsénk volt. – lóbálta meg a műanyag zacskót (mert-hogy volt az már akkoriban is.).
– Tudja mit, ha adna nekem is belőle, én megbocsátanék magának!
– Aztán mér’?
– Tudja maga...
– Az ingem is kimosná?

Bertus habozott egy kicsit, de már érezte a szájában a sült hal ízét, s úgy megkívánta, de úgy, ahogy csak a terhes fiatalasszonyok képesek megkívánni valamit, s igent mondott.

– Akkor jöjjön, nyúljon bé a zacskóba s válasszon!

Azt a velőtrázó sikolyt, amit Bertuska hallatott, meg se próbálom leírni.

A zacskóban ugyanis, még véletlenül se volt hal, egy se, annál inkább tele volt még javában rángó békacombokkal.

– Azisten verje meg magát, mocskos gazember, nem szégyelli magát! – estek neki a Bertuskát kísérő asszonykák a sofőrnek. – Állapotos asszonnyal ilyen csinálni....

A sofőrön volt a beszárás sora, mert-hogy Bertuska falféher volt úgy vagy öt percig, s egy fél hangot se tudott kiadni magából a sikoly után.

– Há’ honnan tudjam én azt, igazán nem akartam, ha tudtam volna ...

Szász Rózsi szól rá végül.

– Tűnjön el innen gyorsan, s egy órán belül halat hozzon a Bertuskának, ha már megkívántatta vele, különben én kaparom ki a szemét. Mindkettőt... – nyomatékosította mondanivalóját utánakiáltva a megiramodó sofőrnek.

Ebből indult aztán a pletyka, mert ez a bizonyos buldózeres, vagy teherautó sofőr, többször is hozott halat Bertuskának.

Hogy a haraszt-zörgést megértsük, tudni kell azt is, hogy Bertuska korábban Berta néném erősen hétszépesség hírében állt. Szőke, bögyös-faros kékszemű, s mondták még azt is, hogy lehetett ugyan a napra nézni, de jobban esett a férfiembernek, ha rajta legeltette a szemeit.

Kékász, a férj, ezzel szemben vékony, alacsony mamlasz, olyan seggdugó féle, nagygazda családból, ez utóbbinak köszönhetette, hogy a Bertuskát hozzáad-

ták, meg hogy közel voltak egymáshoz a földek. Ennek az lett aztán a vége, hogy éppen csak megúszták a kulákságot, viszont a Dénes káderlapján erősen rosszul mutatott. Háromszor is nekiveselkedett az egyetemi felvételinek, sajnos hiába, s miután letudta a katonaságot, feladta a magasröplést, s megpróbált olyan lenni mint a többi, de még a házasságig se jutott, s elcsúszott a banánhéjon.

Mialatt Kékász a nagy féltékenykedésben jól nekikeseredett az ivászatnak, a szép Bertuska besavanyodott, s lett belőle híres házisárkány, olyannyira, hogy húsz-harminc év után már el-el tángálta a részegen nagyszájú férjét, s erősen-akarásával még a Dénes fia életét is megkeserítette, pedig nagyon szerette, úgy is mondhatni, hogy agyonszerette. Ebből a nagy szeretetből is rebesztés lett, persze.

Már a sokadik alkalommal boroztunk Bóniennel, eltelt már egy-két év apja halála óta, amikor keserűen kifakadt.

– Ha tudnák, hogy ki volt Oedipusz, akkor nem Bóniennel, Beteg-tyúknak csúfolnának, hanem Ödipuszinak... – köpött egy nagyot.

–

– Most mit értetlenkedsz? – támadt nekem hirtelen. – Azt hiszed nem tudom, milyen hülyeségeket hordanak össze a hátam mögött? Te is tudod, én is tudom, hát akkor mit izélsz... Vigyázz, mert a végén még téged is lebuziznak!

Ezt is kitalálták már a pletykatudósok, kicsi falu, kicsi nép, s egy kis rosszindulatért igazán jólesik a szomszédba menni. Mondták nekem is, amikor elkezdődtek bölcséleti borozásaink, hogy vigyázzak, mert még megfogja Bóniem a seggemet, s ki tudja hol fog megállni, ha megáll.

Igaz ebből annyi, hogy Dénest évek óta nem látták nővel.

– Te, Bóniendénes... – fogtam neki nyögvenyelősen a mondanivalómnak. – Én ugyan nem vagyok..., szóval én nem..., de engem nem zavar, ha te a nőket nem... – dadogtam szánalmasan.

Hallgatott egy nagyot, aztán rágyújtott.

– Látod, még téged is meghülyítettek... – fanyar, torz mosollyal töltött újra. – Csak azért, mert nem baszok meg minden hülye picsát, aki az utamba kerül.

– Én ... nem úgy, hanem ... csak...

– Hagyd a picsába, mert mindjárt nem úgy, azt is megkérded, hogy megöltem-e az apámat.

– Ezt azért kikérem magamnak, egy szót se hittem az egészről!

– Legalább te ne hazudj nekem, látom a szemedben, hogy izgatja a szürkeállományodat a téma.

Felálltam.

– Megyek.

– Ül le a seggedre, mitizélsz, tudom, hogy nem vagy olyan mint a többi. – töltött mindkettőnknek, s egy hajtásra kiitta a sajátját. – De vigyázz, olyan se legyél, mint én!

– Miért, te milyen vagy?

– Bűnös, a zordabbik fajtából... Nem, nem öltem meg az apám, de elnéztem, ahogy anyám szép lassan megölte őt. S azt hittem, hogy igaza volt anyámnak,

mert megnyomorította az életét. Nem egyszer, sokszor voltam cigarettázó tanúja annak, ahogy elverte az öreget, s mindig eszembe jutott, milyen volt, amikor fordítva történt. Ahogy a szép fiatal nőt rugdossa a részeg és ronda ura... Akkoriban közbeléptem volna, de túl kicsi voltam, utóbb meg túl gonosz. És mende-mondálhatnak akármit, véletlenül esett el az öreg a lépcsőn, nem lökte meg senki, sem én, sem anyám.

Ez volt az utolsó előtti beszélgetésünk.

Nem sokkal ezután történt, hogy oldalba kapta egy nagy sebességgel érkező autó a Honda-robogóját, miközben ő teljesen szabályosan közlekedett. Össze-vissza törött minden csontja, s a Hondát is úgy kellett összeseperni. Két hónapnál is többet tartották a kórházban, mert ahogy mozogni kezdett, rögtön felvágta az ereit.

– Lám, lám, Isten nem ver bittel! – kánkodtak a kárörvendők.

Végül mégis hazaengedték.

Én egyszer láttam még, akkoriban még feküdt. Írásaimból vittem neki, megköszönte, s azzal be is fordult a falnak.

– Vigyázz magadra! – mondta még valami furcsa hangsúllyal, s többet egyet se szólt.

Nem vagyok, nem is voltam soha sírósfajta, de akkor engem is nagyon szűrt odabent valami. Éles-kék szeme, mint-ha hamuszürke lett volna, anyjától örökölt szőke tincsei piszkosfehérek, s csak úgy áradt belőle a lemondás, meg az elmúlás vágya.

Rettenetes fájdalmai voltak, mesélte szípgova az anyja, de egy jajszót, nem sok, annyit se hallatott, csak ajkait harapta véresre.

Hallani sem akart arról, hogy kártérítésért pereljen, pedig biztosra mehetett volna, no meg a gázolóknak is tellett volna a fizetésre, vadonatúj BMW-vel száguldottak ugyanis...

Aztán lassan, lassan felépült annyira, hogy a manókkal hátrabicegphetett a kertbe, vonatokat nézni.

A fél nyolcas gyorsot nézte ki magának, s össze is jött, száz méteres körzetből szedték össze maradványait.

Rengetegen jöttek el a temetésére, s ezúttal az új pap is kitett magáért, már a prédikáció közepénél úgy sírt mindenki, mint a záporosó.

„Szegény” Dénes lett rögtön a Beteg-tyúkból.

– Berta né’ a kurva, ő a hibás! – sutyputyolták két sírósfajistenemistenem között. – Nem hagyta, hogy elvegye Juliskát, emlékeztek, pedig, hogy szerették egymást szegény Déneskével, de Berta ugye azt mondta, hogy amíg ő él, addig a fia nem lesz a faluvégi tetves picsáé, így mondta, emlékeztek... Juliska pedig, Isten bocsássa meg neki, felakasztotta magát.

Ám ez már egy másik mende-monda, akárcsak az, hogy miért húztam én úgy el a családom és egyéb rokonaim környékéről, mint ősszel a libák, visszatérés-tavasz nélkül.

Jegyzet

¹Orbán János Dénes első verseskötete, a hozzávetőleges idézetek is innen származnak.

SZŐCS ISTVÁN

Változatok Ördögváltozásokra

Az ürügy

Legalább negyven éve lehet, hogy a kolozsvári magyar színház bemutatott egy vígjátékot, óriási erőbefektetéssel; a darab talán arról szólt, hogy a falu *ak-kori* átalakulását milyen rémhírek kísérik stb. Meg is bukott kegyetlenül (ma hozzátehetjük: a szerző szerencséjére!); én is írtam egy pamfletet ellene, amelyben azonban megdicsértem a kísérőzenét: harsány, üde, modern, amely képes felrázni az elalvóhoz készülődő nézőközönséget. Utána egy kávéházban odaült asztalomhoz a zenefőiskolát éppen frissiben végző zeneszerző, Vermes Péter, s azt mondta: ha már annyira tetszett nekem a zenéje, s mivel ő egyik hivatású szerető választani a hazai magyar színpadi zene művelését, ajánljak neki e téren valamilyen teljesen szűz lehetőséget, vagy ha nem, írjak én valami librettófélé, amit ő aztán megzenésít.

Akkoriban már a levegőben vibrált az úrutazások témája, szemfüleskedve írtam is egy táncjáték-szövegkönyvet Alekszej Tolsztoj Aélita című regénye alapján. Egy *Utazás a Marsra* – az első világháború utáni Pétervárról. Aélita a marslakók királyának lánya stb. Azóta sem írtak regénynél íróibbat, szebbet e témában; az összes csillagháborús, kibernetizált borzadvány csak kása mellette – szinte érdekes, hogy azóta sem látni filmen az égi királylány és a földi mérnök lírai szerelmét, miközben a Mars bolygó üregeiben gyülekeznek a pókok, a hatalom átvétele céljából.

Írtam tehát egy – kalandos utóéletű – táncjáték-librettót belőle s átadtam Vermesnek... Kb. egy év múlva zongorán eljátszotta a nyitányát; nyilván az orosz író hatására, eléggé felismerhetően idézett Rachmaninov-motívumokat, mondtam neki, hogy én inkább Prokofjevhez vonzódnék. Újabb év elteltével kijelentette, nem tud azonosulni az Aélitával, különben is valami „hazai magyart” szeretne, ő különben is magyar zeneszerző, s szeretné, ha ez kihallatszana a műveiből.

Több idétlen próbálkozásom után egy Tamási Áron-novella, az *Ördögváltozás Csíksban* tetszett meg neki nagyon, különösen méltányolta, hogy sem a nyelvezet, sem a „tündérvjátékosdi” terén nem akartam felülmúlni Tamásit.

Nem is székelyeskedő tájnyelven, csak egyszerű „falusias” modorban beszéltem a figurákat, végig nyolc szótagú verssorokban, a cselekmény megőrzi a kedélyes mese-fantasztikumot stb.

Változtatási javaslatokba azonban már nem mentem bele. Ő mindenekelőtt a túlhabzó komikum és groteszkuság irányába akart haladni, a műfajparódia és a szexuális naivság paródiája (végül is operaparádia és népszínmű-paródia) irányába, én megkötöttem magam, és a VI. jelenetet kivéve nem engedtem.

Ezen aztán egy életre összevesztünk, nem is beszélünk soha többet egymással. Mikor kivándorolt, elküldte valakivel

annak a változatnak a zongorakivonatát (melybe beékeltek a dialógusok szövegét is, a cselekményt leíró passzusokat azonban nem), amelyben végül is elfogadta a Tamási-novella menetét viszonylagos hűséggel, és érzelmileg-hangulatilag is belül maradt Tamási világán.

Sajnos, az akkori vezetősége a kolozsvári magyar operának nagyon tartózkodóan fogadta a művet, bár tartottak belőle zenekari kísérettel is meghallgatást, úgyhogy végül is csak a rendszerváltozás után, Simon Gábor operaigazgató bátorsága tette lehetővé a bemutatást. Vermes Péter egy évvel azelőtt Németországban szívrohamban elhunyt, miközben a tévé a temesvári tüntetésekről szóló riportot nézte.

Békés András, a budapesti „Magyar Királyi” Operaház rendezője, gondos, korrekt munkával vitte színre a művet, igen jól hatott, hogy a mennyei kar végig aktív szereplővé lépett elő, amolyan élő díszlet, eleven színpal lett belőle, kissé passiójátékszerűen. Szóval minden kitűnő volt, a közönség mégis hűvös tartózkodással fogadta, gyakorlatilag megbukott. Utána meg is írtam, hogy mivel zenei anyagban az elő- és utójáték rövid, emiatt a rendezés az expozíciót és záró játékot is túl rövidre fogta, s így maga a mese, a cselekmény érthetetlen volt.

Ezt mindjárt a bemutató után megírtam, s javasoltam, hogy a színpadi cselekmény kibővítéséhez az időt a Vermes-zene megfelelő szakaszainak ismételtetésével vagy dobszóval kell kitölteni. Nem fogadták meg, a második színpadi változat rendezője (Selmeczi nevű karmester) még a Tamási felhasználta rege motívumát is elhagyta, az ördög nem válik közsiklává, hanem miután fejre esik, fehér burnuszos sivatagi mentők hordágyon elviszik valahová, biztosan egy újabb produkcióban értékesítendő.

Az első kolozsvári bemutató után Magyarországon is keletkezett még két *Ördögváltozás*-színrevitel, más szerzőktől, az első egy budapesti táncegyüttesé (Novák-produkció), a másik Kolozsvári Papp László és Cselényi László kisfilmje, Ferenczi Csongor és Hunyadi László maradandó értékű alakításával. Kár, hogy ezt lelőtte egy túlhajszolt, ordenáre, obszcén enyelgés, ettől megtisztítva azonban megérdemelné, hogy állandón műsoron tartsák.

Nem személyes feltűnési vágyból javaslom közlésre a Vermes-mű szövegkönyvét (nekem anyagi hasznót nem hozott, a két kolozsvári színpadi változatért egy *fityinet* sem kaptam, s egyetlen baráti vagy kritikai észrevételt sem), inkább a zeneszerző iránti kegyeletből. És figyelemfelhívásul: mennyi lehetőséget kínálnak Tamási Áron művei a zenei kiaknázásra. Erről az *Énekes madár* 1942-es előadása óta meg vagyok győződve... De neveket nem írok, mert megrémített a Korunk 5. számában László Ferenc fenyegető sziszegése arról, hogy Észak-Erdély 1940–44 közötti „magyar megszállása” mi-

lyen zeneművészeti borzalmakat idézett elő Kolozsváron is... annyira, hogy ijedten becsaptam a Korunk füzetét, s nem is fogom továbbolvasni, legfennebb csak egy újabb Ördögváltozás után...

A szövegkönyv

A legelső – *megmaradt* – változat. Előzőleg többet összegyűrtünk és egymás fejéhez vagdostunk. Az első változatot végig *recitativónak* írtam, nyolc szótagú sorokban (egyiket-másikat néha kilenc szótagúra bővítettem „pontozással”). Vermes mindenekelőtt azt kifogásolta, hogy a második és harmadik szereplőnek (Korcsmárosné és Ördög) nincs elég kifutási lehetősége, ezért az énekesek nem fogják szeretni. Szükséges egy-egy „magánszámot”, áriát betenni. Így keletkezett a VI. jelenet; a bűnbánó korcsmárosné és a bánatos ördög áriájának leglíraibb sorai Vermes Pétertől erednek.

Az V. jelenetből viszont legerélyesebb tiltakozásomra kimaradt egy általa írt ördögmű, így kezdődött: *Jaj, mit látok, mit látok?* E körül indult el végleges összeveszésünk is.

Ezt tükrözi a zeneszerző ajánlása, melyet a kolozsvári Állami Magyar Opera által készített zongorakivonatra írt. (A kivonaton lévő néhány román szó arra vall, hogy valamilyen felsőbb jóváhagyás vagy szakmai megbeszélés alkalmából állították össze.)

„PĂȚANIILE UNUI DRAC – ÖRDÖG-VÁLTOZÁS CSÍKBAN. *Illik-e ajánlással ellátni egy ki-tudja-ki-által elkészített zongorakivonatot?!* (Más nincs.) *Illik-e mentegetőzni 1985-ben, 1970-ben elkövetett, manapság művészetellenesnek ható baklövésnek margóján?* (Olvashatatlan szavak) *Illik-e a zeneszerző speciális helyzetében Sós Péternek ajánlani – akármit, amit – in ille tempore – Szőcs István csinált. Akárhogy is, de szeretettel VERMESY PÉTER. Extras de pian.*”

A kivonat a szövegkönyv szerzői utasításait nem tartalmazza, ezért azokat emlékezetből idézem fel. (Lehetséges, hogy e szövegek most rövidebben megfogalmazottak, mint eredetileg.) A két megrendezett előadás szövegkönyveit nem láttam. Az volt a kívánságom a zeneszerzővel való nézeteltéréseink idején, hogy a szöveg a lapokban gyakran használt publicisztikai álnevenem – Sós Péter – fusson. Végül is erről lemondtam.

Előjáték

(Szín: a háttérben egy fahíd sziluettje, előtte lent egy guggoló ördögre emlékeztető szikla. Felharsan a zene. Viháncoló falusi menyecske- és leánycsoport szalad el a szikla előtt, s különböző gesztusokkal gúnyolja. Néhány másodperc múlva felhúzzák a hidat ábrázoló függönyt. A szín egész szélességében székel legények, fekete bekecs, fekete, fezalakú kucsma, bal kezükben italos palack, jobbjukkal időnként pederintenek egyet bajuszukon, bal lábukra nehezede jobb lábfejükkel ütemesen dobolnak. A sor jobb szélén, az

utolsóelőtti legény kissé kijebbe áll, féloldalt fordulva.

Bejön az ördög, hagyományos ördögmezen, pöffeszkedve, kihívóan elsétál a sor előtt, amelyik legényhez éppen odaér, az abbahagyja a bajuszpedrést és megmerevedik, leszegi fejét. A sorból kilógó legény nem ezt teszi, hanem hátat fordít. Az ördög a hátára csap. A legény villámgyorsan megfordul és egy kereszt alakú törrel szíven szúrja, az ördög összeesik. Zűrzavar, összevissza szaladgálás, a legények egy rúdon átalvetve kifele indulnak az ördög tetemével. A háttérben alakatlan tömeg kavargó, aztán a kórus a népi siratóparódiák modorában rákezd:

Úgy meghóttál, úgy meghóttál,
lelkem ördög úgy meghóttáááál,
Csíknak földjén elpatkoltál,
elpatkoltááál...

Aj – alig jöttél, alig jöttél,
éppen csak gigömbölyödtél.

Aj, csak éppen megszoktad nálunk,
aj, csak éppen megszoktad nálunk
s máris itt hagyál...

Úuuuuúgy meghóttál, úgy meghóttál,
lelkem ördög...gg...g...g...

(A szín elé függöny ereszkedik, előtte láthatóvá lesz a mennyei kar. A Fényesség főangyal előlép:)

Odalent Csikban meghalt az ördög,
Figyelmetlen volt szolgálatban...

(Végignéző a soron, s a legfeketébb, legcsúnyább ördögre mutat:)

Te leszl utódja, Durumó,
Lemész helyébe, Durumó.

Szolgálatba im béosztottalak.

Csikországban leszl halálíg, Durumó.

(A kórus a Fényesség mondatai között, majd a végén vele együtt énekl:)

Durumóóó, Durumóóó!

Főjáték

I. jelenet

(Székely jön, szapora léptekkel, mintegy helyben járva. A háttérfüggönyön behavazott, stilizált fenyők.)

Székely: Kora reggel, téli reggel
Gyónni megy az igaz ember,
Igyekezni megtisztulni,
A lelkében megújulni.

Súlyos vétek... édes vétek!
Szeretem a menyecskéket,
Száááá-nom-bánom, félreléptem,
Szánom-bánom, félreléptem...

II. jelenet

(Feltűnik Durumó. Lépteit hozzáigazítva, igyekszik csatlakozni a székelyhez.)

Székely: Ki vagy, ki vagy, kivagy, ki vagy?

Ember vagy-é, avagy csuda?
Emberforma kecskebéka?

Durumó: Jámbor szénégető vagyok...

Székely: Akkor szarvad minek vagyon?

Durumó: Szarva mindenkinek vagyon.

Mindenkinek szarva vagyon...

Székely: Bizony nincs az én fejemen,

Nékem bizony szarvam nincsen!

Durumó: Befelé nőtt! Belül vagyon.

A te szarvad belül vagyon!

(Apróznak tovább, s a székely, amint Durumót méregeti, egyszer csak megpillantva az ördög farkát: hátrahőköl.)

Székely: És ott hátul? És ott hátul?

Mi az, ami lóg ott hátul?

Mi a fene lóg ott hátul?

Durumó: Én ebbe csak kapaszkodom,

Ha verembe beleesek,

Ha verembe beleesek,

Mindig ez húz ki engemet...

Székely: Furcsa szerzet vagy te, szenes,

Gyanús vagy te nekem, szenes,

Nem olyanban kell ám bízni.

(A farokra mutat)

Affélébe nem kell bízni.

Gyerünk gyónni, gyerünk gyónni!

Vétkeinkért vezekelni,

Bűneinktől megtisztulni.

Durumó: Nem vétettem, mit se tettem.

Engem sosem értek tetten!

Nem is lehet akkor vétkem.

III. jelenet

(A gyónás. A háttérfüggönyön egy templomajtó rajza. Mögötte felsorakozva a férfikórus. Előterben a plébános, előtte térdel a székely, mögötte Durumó, nagyon kicsire összehúzózkodva, láthatatlan szeretne lenni.)

Székely: Szánom-bánom, szánom-bánom,

Hiába van hűtös párom,

Ha a menyecskéket látom,

Őket mindig megkívánom,

Bűnbe esek mindenáron.

Kórus: Eeej-nye, eeej-nye.

Ejnyebejnye.

Székely: Bocsánatért esedezem,

Tisztulásra vágyakozom,

Oldozzál hát fel engemet...

(A gyónatató megbocsátóan emeli kezét, szövegét a második-harmadik sortól kezdve a kórus ismételteti.)

Plébános: Szánjad-bánjad minden vétked,

Szánd meg, bánd meg vétkeidet,

Kerüld el a menyecskéket,

Felejtsd el a menyecskéket.

Hideg folyóvizet igyál,

Kisértésben imádkozzál,

Éjjel-nappal imádkozzál...

(Aldó mozdulattal elküldi a székelyt, s a mögötte kucorgó Durumóra néz kérdő tekintettel.)

És – te?

Tán be vagy rekedve?

Durumó: Nem tudok...

Plébános: Mit nem tudsz?

Durumó: Gyónni, mivel semmi bűnöm,

Semmi, semmi.

Plébános: Káromkodál-é?

Durumó: Nem szokásom.

Plébános: Böjtöltél-é?

Durumó: Többet, mint kellene...

Plébános: Fajtalankodál-é?

Durumó: Öreg szénégető vagyok...

Plébános: Ha nem vagy bűnös, mért jövel?

Durumó: Az angyalokat bosszantottam sokszor...

Plébános: Ezt nem értem.

Durumó: Akkor nincs egyéb.

Kórus: Kend az első angyal Csikban,

Menjen Isten hírével!

De ha máskor gyónni jön még,

Mosdjék meg jól, jó ember!

Mosdjék jól meg, jó ember!

IV. jelenet

Kocsma. A színpadot középen deszkafal osztja ketté, a bal oldali részt alig át-

tetsző függöny takarja. A jobb oldali részbe bekecmereg a székely és Durumó. A korcsmárosné a háttérből előlép.

Székely: Hozzál fodormintást, lelkem!

Korcsmárosné: Előbb köszönnétek, lelkem!

Nem vagytok fenn a havason!

Beállítottok nagy havason,

Ez a másik meg kormoson,

Éppen csak hogy fel nem döftök!

Nem isztok, ha nem köszöntök!

(Durumó odalopakodik a menyecske háta mögé, farka bojtját marokra fogva, többször meglegyezgeti vele a korcsmárosnét. A menyecske viselkedése azonnal megváltozik, s lágyan incselkedve dúdolni kezd.)

Korcsmárosné: Fodor-fodor... fodormintás...

Gyere csak bé, ott a mintás!

(Egyik karjával a szín elfüggönyözött része felé mutat, a másikkal hívogatólag integet a székelynek.)

Székely: (meglepődve kezdi pödörgetni a bajuszát, látszik, hogy viaskodik a lelkiismeretével):

Erős üdő, nagy üdő!

(Durumó a farka bojtjával titokban őt is meglegyinti.)

Székely: Hm... hm... hmm-hmmm.

Korcsmárosné (átöleli):

Szeressen kend, amíg győzi!

Most van idő, jó idő.

(Kézen fogja a székelyt s áthúzza a szín lefüggönyözött részébe.)

V. jelenet

(Durumó egyedül marad a színen, láthatóan. Lábujjhegyen középre megy, kisé meghajolva, mintha kulcslikon leskelne befelé:

Durumó: A-á, e-é, i-ó, ö-ű...

A! Á! E! É! I! Ó! Ő! Ú!

Ú-uuuuuú, huh! Hah! Hah! Há!

(Széles gesztikulációival jelzi, milyen ámulatra méltó dolgok történhetnek a függöny mögött, amelyen néha árnyak játéka váltakozik, de minden obszcenitás nélkül. Aztán hirtelen visszaül az asztal mellé és erőlesen kopog:)

Kiszolgálás! Kiszolgálás!

Jön-e már a fodormintás?!

VI. jelenet

(A korcsmárosné mellén összetett kezekkel, bűnbánóan kezdi énekelni az „áriát”, lassan kilépve az elfüggönyözött rész elé. Az ördög is kijön a maga oldalán a szín elejére, bólogatva kíséri a korcsmárosnét, majd utána ő is dalolni kezd. Mindkettejük viselkedése mesterkelt, „affektált”, tetszelgő.)

Korcsmárosné: Ó, mely sok vétkei földön járó népnek,

Árva liliomok, kit korán letéptek,

Út mentén elhullott szegény fehér virág,

Letördelt, megtépett, szomorú fűzfág,

Mely nehéz énnékem itten megmaradni,

Itt alant szenvedni, a mennyekbe nézni...

Két orcám halavány, szemem hullócsillag,

Aj, nehezen járom azt a hosszú utat,

azt a hosszú utat... (Leül valamire)

Durumó (Színpadias sértődöttséggel)

Még... még te beszélsz?

Hát én szegény ördög,

Szegény ördög-bördög?...

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>> folytatás a 15. oldalról

Jaaj, mindig csak mást vinni kísértésbe, jaaj, mindig csak mást vinni a kísértésbe, aj!

*Másé az öröm, másé a kéj,
a tűz, a láz, a szenvedély,
s az ördögé az örök éj.*
(Ismétlem: e két ária legtöbb sorát V. P. írta.)

VII. jelenet

(Megint a havas-fenyves úton bandukolnak.)

Durumó: *Lángol az orcád, tetete!*
Székely: *Tüzet ettem, hehehe!*
Durumó: *Itt ellenben hideg nagyon, Éhezem és fádom nagyon.*
Székely: *Nékem haza kéne menni, Gyere velem s kapsz majd enni, Nálam kissé megpihenhetsz, Tűzhelyemnél melegedhetsz.*
Durumó: *Akkor induljunk hát, rajta, Neked a ház, nekem pajta.*
Korcsmárosné hangja (a távolból): *Fodor... fodormintás...*

VIII. jelenet

(A székely házának belseje. A székelyné duzzogva jön-megy.)

Székelyné: *Hol ül vajon ez az ember?* (Hadarva:)

*Míg én itthon teszek, veszek,
Vizet hordok, tüzet teszek,
Sok dolgomtól majd megveszek,
Ki tudja, ő hol időzik,
Ki házánál menyecskézik,
Ördög tudja, hogy ökelme
Hol ül annyit, hol ül? hol ül?... Űhűhűhű!*
*Szomorú az asszony sorsa...
Fúrton fűrt csak otthon ülni,
Mosni reá, néki főzni,
Míg ökelme hol ül, hol ül?*

IX. jelenet

(Szín ugyanaz, Durumó s a székely az ajtóban pallják le magukról a havat, a székelyné a sarokból figyel.)

Székely: *Hazajövének, szenes testvér!*
Durumó: *Módos házad vagyon néked.*
Székely: *Ügyekeztem, ügyekeztem...*
Durumó: *Jaj, a hideg majd megveszen!*
Székely: *Gyere beljebb, fűtőzzél meg.*
Székelyné (mérgesen): *Ugyan bizony, hol járt kelmed,*
Ugyan bizony, hol tekergett,
Hozott vizet, rakott tüzet? (észreveszi Durumót)

Hát már megint kit hozott?
Biztos ezzel kocsmázott.
Nem szégyelli kend magát?
Mindig csak a cimborák?
Székely: *Asszony, asszony, vendég vagy,*

Ne kiabálj olyan nagyon!
Székelyné: *Vendég vagyon, vendég vagyon...*
Hiányzott is innen nagyon.
Miféle vad, furcsa szerzet?
Csupa korom, csupa szörzet.

(Az ördög farka bojtjával titokban meglegyinti az asszonyt. Az megrázkódik, aztán egyszerre nyájaskodni kezd:)

Üljön már le, itt a nagyszék,
Pihenjen le, mire vár még?
Hová való kend, jó ember?
Honnan jöve kend, szépember?
Durumó: *Jámbor szénégető vagyok...*

Házam-házam a havasok...

Székelyné (édeskésen az urához dörzsölődik): *Vagyon nékem egy kérésem!*

Két liter bort hozzon nékem!

Kend vendége én vendégem!

Székely (feláll, felöltöje zsebébe nyúl, ijedten kotorászni kezd): *Várjsza, várjsza, hol a pénzem? (Ide-oda kapkod a zsebei-ben)*

Székelyné: *Édes uram, mi lelt téged?*

Székely: *Megszédülék a melegbe,*

Levegőre, levegőre!

(Kifele menet az ajtóban motyog:)

Hozom a bort, rögvést itt lesz, (számol-gat)

Hét tízes bankóm vala, vagy tán nyolc is...

Korcsmáros menyecske, csalfa vagy és lopsz is!

(Dühösen el, magára hagyva feleségét az ördöggel.)

X. jelenet

(Mintegy függönyön keresztül, az árnyak mozgásából ismerni fel, hogy a székelyné és az ördög enyelegnek, de semmi vaskos részlet nem jelenítendő meg. A zenekar és kórus ugyanazokat a dallamokat idézi, amelyek a székely gyónás utáni bűnbeesését kísérik: ha-he, ha-hi, ha-ha stb. Hazatérőben a székely megérti, mi történt, s ehhez kapcsolódik fenyegetőzése.)

Székely: *Hagyjátok csak el! hagyjátok csak el!*

Fazakas Gyula festménye

XI. jelenet

(A székely nagy kopogással és figyelmeztető köhécseléssel, topogva érkezik. Nyájasan köszön Durumónak:)

Székely: *Jézus segíts, szenes sógor!*

Durumó: *Házad tisztelője vagyok.*

Székely (olvadékonyság mozdulattal kínálja a boroskancsót feleségének, aztán leül):

Igyál, im, szép violaszál! (kis szünet)

Jó így néha hazajönni,

Asztal mellett megpihenni...

Durumó (idegesen): *Nekem most már menni kéne...*

Székely (túlárado kedvességgel): *Veled megyek, elkísérlek!*

Székelyné: *Sokáig ne üljön oda!*

Székely: *Mindjárt jövök, isten véled!*

Várj csak, várj csak, szép viola!

XII. jelenet

(Falú széle, fenn, a legalább 3 méter magasban lévő hídon a székely és Durumó a karfára könyökölve beszélget.)

Székely: *Szeretted-é nálunk, testvér?*

Durumó: *Meleg tiszta háztáj, sógor!*

Székely: *Jó, hogy hozék egy kicsi bort?*

Durumó: *Egyet dicsért feleséged...*

Székely (hirtelen felordít): *Meghalsz te most, csúfolódó!*

Durumó (nyugodtan): *Jóízű ember vagy, komám!*

Székely (bicskát vesz elő): *Kell-e még a más asszonya?*

Durumó: *Hát – tenéked kell az enyém?*

Székely: *Nem is láttam, példa szenes!*

Durumó (röhögve): *S kit szerettél a kocsmában?*

Székely (meglepetést mímél, mintha elhinné): *A tiéd volt az a tüzes?*

Durumó: *Tudod te jól, ne tedd magad.*

Székely: *Akkor bizony visszaadtad.*

Aj, ezt de jól kigondoltad,

Jaj, megöl a szegyen engem,

Világgá kell immár mennem,

Hosszú úton elindulnom,

Sűrű erdőben bujdosnom...

Kódorognom, bódorognom...

Ki tudja hol elpusztulnom?

Durumó: *Világgá mész? Veled megyek!*

Székenyeden társad leszek:

Együtt gyóntunk, együtt ittunk,

Vétkeinkben társak voltunk!

Veled megyek!

Székely (csodálkozva): *Velem jönne?*

(Elgondolkozik, majd hirtelen felkiált:)

Hiszen inged sincsen néked,

Nem vihetlek így el téged!

(Szúrjam itt közbe: az eredeti szövegben nadrág szerepelt, de egyre-másra tekintettel ingre változtattuk.)

(A Székely némi hallgatás után inget vesz elő tarisznyájából, s odakínálja az ördögnek:)

Székely: *Húzd fel gyorsan ezt az inget!*

(Az ördög próbálkozik, de szűk neki:)

Durumó: *Jaj, nem fér a testem belé!*

(Székely visszaveszi, széttárva:)

Székely: *En leviszem, ugorj belé!*

(Odalenn kis játék, amíg az ördög fent, a székely lent, ide-oda helyezkednek. Amikor végre az ördög elszánja magát, s fejével előre bele akar ugorni, a székely félrekapja az inget, s az ördög a kemény jégre koppan.)

Utójáték

(Durumó próbál feltápáskodni, jajgatva, egy kissé még fel tud egyenesedni, aztán guggoló helyzetbe roskad, úgy marad, havazni kezd...)

... Havazás eloszlik, ördögalakú szikla az előtérben, menyecskék körülötte csúfolódó táncot járnak.)

Eközben az énekkar előbb a III. jelenetből gúnyolódva idézi Durumó lefelkelődő áriáját (Ha, hó, hó, hó stb.), majd az előjáték siratóját: „lelkem ördög úgy meghóttál, Csíknak földjén elpatkoltál”.

Jegyzet

1. Sok opera szöveggönyve zene nélkül még szálnalmasabban hat, mint a fenti.

2. A XI. jelenet után azonosíthatatlan kézírással ez olvasható: „A nyolcadmenet fokozatos emelkedése a zenei partitúrában szinte nyolcadhangokban történjék; ez zongorán megoldhatatlan, lévén ún. bar-tóki kromatikát használtam.”

VÉGE

CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN

Magyar holokauszt

A múlt század magyar történelmének Trianon mellett a legtragikusabb eseménye az 1944. március 19-ét követő év volt. Bár a Teleki-politikának négy és fél évre sikerült kitolni az előbb-utóbb elkerülhetetlen hitleri megszállást, a vészkorszak nálunk is bekövetkezett. Az ország lakosságának (a visszatért részeket beleszámítva) félmilliónál nagyobb tömege szenvedett kínhalált, hazánk területe hadszínterré vált, fővárosunk romokban hevert, majd elkövetkezett a végső vereség és az új Trianon.

Nem lehet kétséges, hogy ennek az esztendőnek legfontosabb mozzanata zsidó honfitársainknak kegyetlen deportálása volt, melyben magyarok tízezrei vettek részt. Eleinte holokausztnak csak a német megsemmisítő táborok tevékenységét nevezték. Most már beleszámítják ennek előkészítését is, egészen a deportáló vonatok célhoz érkezéséig. Valamint a még az ország területén végrehajtott tömeggyilkosságokat is, pl. a nyilas banditák által végrehajtott kivégzéseket a Duna-parton. És ne hagyjuk ki az emberirtást a munkaszolgálatosok közt sem.

A magyar társadalomban máig nem alakult ki egységes megítélés erről a szörnyű nemzetcsontvárról. A megmaradó zsidóságnál érthetően egy majdnem halálos seb traumája határozta meg az állásfoglalást. Nem zsidó honfitársaink pedig eddig képtelenek voltak feldolgozni a nemzettragédiát, és maguk előtt tisztázni a felelősség kérdését. Bennem is, aki végigéltem a vészkorszakot és próbáltam menteni a menthetőt, csak lassan formálódott meg néhány alapigazság. Nevezük őket axiómáknak.

Első axiómám: „A holokauszt a legszörnyűbb esemény, amely az emberiség létezése során valaha történt.”

(Pontosan így fogalmazta meg nemrég Kristóf Attila is.)

Emigrációból való hazatérésem óta megdöbbenéssel fogadott rejtély volt számomra, hogy vesztették el társadalmunk széles rétegei józan ítélőképességüket, hogyan azonosíthatták a zsidó (és cigány) holokausztot az egyéb magyar emberveszteséggel, a háborúban elesettekkel, a bombázások áldozataival, a hadifoglyok közti halandósággal stb.

Hisz a háborús veszteségeket nem szokták gyilkosság áldozatának tekinteni, nem szólva arról, hogy ezeknek ellentétele a másik oldal vesztesége. (A szovjeteké 20 millió fölött volt.) Persze lehetünk háborúellenesek, de akkor el kellett volna fogadni Hitler uralmát a földön és az azzal járó további népiirtásokat, pl. a nem árja segédnépek körében, amilyen a magyar is volt a nácik szemében.

Tehát: az előbb említett zsidók gyilkosság áldozatai voltak. Méghozzá többségükben nők, gyerekek, öregek. Mielőtt a deportálásokat leállították, kb. 450 ezer vidéki zsidót szállítottak Auschwitzba. Többségüket azonnal elgázosították, egy kis részüket kényszermunkára fogták. De utóbbiak egy tekintélyes része sem érte meg a felszabadulást. Ide kell számítani a Magyarországon maradtak egy részének későbbi lemészárlását is.

Második axiómám: A deportálást kegyetlenül végrehajtották, de az áldozatok sem tudták, nem is hitték el, ha mondták nekik, hogy nem munkára viszik őket, hanem a halálba.

Csak nagyon kevesen voltunk, akik nem kételkedtünk az addig a történelemben soha elő nem forduló milliós arányú szisztematikus tömeggyilkosságban. Egyik barátunk, Saláta Kál-

mán 1941 nyarán részt vett a gyors-hadtest keretében az oroszországi hadjáratban. Előrenyomulásuk közben elvonultak a sírjukat ásó vagy megásott lengyel és ukrán zsidók mellett, akiket a mögöttük álló SS-katonák lőtték vagy lőni készült. Kál-

csak azért nem került soron kívül haza, mert az expedíció amúgy is hamar befejeződött. Ez megerősítette bennünk mindazt, amit lengyel barátainktól már hallottunk. Ettől kezdve mindent elkövettünk, hogy az illetékeseket, főleg pedig a jövő áldozatokat meggyőzzük, mire készülnek a németek. Hiába.

Mindezt megerősíti Braham professzor *A holokauszt Magyarországon* című előadásában: „Egyetlen európai országban sem érezte magát a zsidóság akkora biztonságban, mint Magyarországon. Bízott az arisztokráciával és a kormánnyal kialakult kapcsolataiban, a zsidótörvényeket átmeneti intézkedéseknek tekintette, amelyek voltaképp védelmét szolgálták.” Braham professzor írja a következőket is: „Általában a keresztény lakosságnak, akárcsak a zsidó tömegeknek, halvány sejtelmük sem volt a végső megoldás méretéről.” Mindebből következik, hogy a deportálók, sőt az áldozatok sem voltak annak tudatában, hogy tömeggyilkosság vár az utóbbiakra. Ennélfogva nem lehettek az auschwitzi gyilkosságban (az előbbiek) bűnrészesek! Persze az otthon meggyilkoltak ügye már más megítélés alá esik.

A német területeken vagy a megszállt országokban zajló holokauszt így – bár egész Európa ügye – Németország lelkét terheli. Ezt Günther Grass épp Budapesten ismerte nemrég el: „(A holokauszt) önhibánkból fakadó katasztrófa volt, amely Németországot és Európát a barbarizmus korába vetette vissza.”

Bár az izraeli főügyész kijelentése szerint a megszállás után történetekért csak a németek felelősek, mi sem vonhatjuk ki magunkat a társadalom egy részének felelőssége alól. Ezt a felelősséget vállaltuk is. Már a háború utáni Nagy Ferenc-kormány részéről is, de 1990. július 8-án Antall József miniszterelnök és Göncz Árpád köztársasági elnök részéről is a magyar zsidó mártírok emlékművének felavatásán, végül Horn Gyula miniszterelnök részéről 1995-ben.

Harmadik axiómám: Egész Európában a legnagyobb szabású zsidómentő akciók Magyarországon zajlottak le.

Már a háború kitörése pillanatától zsidók tízezrei (osztrákok, lengyelek, szlovákiak, erdélyiek, sőt franciák) menekültek Magyarországra. A német megszállás után pedig megkezdődött a zsidók büjtatása, a katolikus és protestáns egyházi intézmények és civilek részéről. Ezer-számra gyártották a hamis keresztleveleket, bár ez halálbüntetés veszé-

>>>>> folytatás a 18. oldalon

>>>>> folytatás a 17. oldalról

lyével járt. Braham szerint 25 ezer az olyan zsidók száma, akik nem védett házban vagy a pesti gettóban éltek túl a vészorszakot. A vidéki zsidóság internálása és deportálása kb. két rövid hónap alatt zajlott le. Szinte lehetetlen lett volna ennél rövidebb idő alatt egy még épp szervezkedni kezdő ellenállási mozgalomnak szabotázsakciókat végrehajtani a szállítmányok feltartóztatására. Az amerikai és angol légierők feladata lett volna a vasútvonalak bombázása. (Egy esetben tették meg, mire a szerelvényt Ausztriába irányították, az emberek nagy része életben is maradt.) Tény, hogy a magyar közigazgatást csak nagymértékű leváltásokkal, személycserékkel tudta a Sztójay-féle kvizling-kormány alkalmazni a szörnyű feladatra. A két hónap alatt elkövetett kegyetlenkedésekért természetesen így is felelősséggel tartozunk.

A Magyar Függetlenségi Mozgalom (MFM), mely a megszállásig a Szent-Iványi Domokos által irányított ún. kiugrási irodán keresztül működött, most az illegális ellenállás terére lépett. A Kállay-kormányból maradt Csataj honvédelmi miniszter, akivel az MFM kapcsolatban állt, még a németeket is meggyőzte, hogy legalább 150 ezer ép testű zsidót be kell hívni elszállításuk előtt, hogy az ipari termelés folytatható legyen. A minisztérium szigorúan bizalmas rendeletben valójában ezeket a munkaszolgáltatásokat hadifoglyoknak minősítette, ami sokkal jobb bánásmódot biztosított nekik.

Magának az MFM-nek az első, döntő hatású akciója az ún. auschwitz-i jegyzőkönyvek megszerzése és Horthy kormányzó kezei közé juttatása volt. Ezt Soós Géza, az MFM második embere szervezte meg.

A kormányzó menyétől tudjuk, hogy e dokumentumok a tömeggyilkosságról a kormányzóra megrendítő hatást gyakoroltak. Azonnal elhatározta a deportálások leállítását, de meg kellett várnia a június 6-i normandiai partraszállást, ami komoly német erők kivonását vonta maga után. Ekkor tűzte ki, a június 26-án tartandó kormányülésre, a deportálások leállítását. Sokan ezt a külföldi vezetők közbelépésének tulajdonították. Tévedés. A pápa távirata ugyan előző este érkezett, de Rooseveltt, a svéd király és a brit külügyminiszter tiltakozása csak napokkal később.

Eichmann, Hitler teljhatalmú zsidótlanítási megbízottja és a magyar nyilas vezetők nem nyugodtak

bele 250–300 ezer zsidó megmenekülésének tényébe, és puccsot készítettek elő valódi és álcasendőr csapatok bevonásával, hogy rövid idő alatt elhurcolhassák őket.

Terveikről az MFM értesült és Szent-Iványi azonnal megbízottakat küldött Koszorús Ferenc ezredeshez, aki annak a páncélos hadosztálynak a vezetője volt, amelyiket a pilisi erdőkben rejtve tartottak, hogy adott esetben a háborúból való kiugrásunkat fegyveres erővel biztosítsa. Az MFM vezetősége első pillanattól úgy döntött, hogy fontosabb, sőt feltétlen kötelességünk ehelyett a hadosztályt a budapesti zsidóság megmentésére alkalmazni.

Koszorús maga is készült erre a feladatra. A kormányzóságra sietett és ott Lázár tábornok (MFM-tag) útján felajánlotta, hogy csapataival szembeszáll Eichmannékkal. Horthy ki is adta a parancsot. Miután Koszorús meggyőződött tisztjei és a hadosztály legénységének feltétlen hűségéről, páncélos hadosztályaival a július 5-e és 6-a közti éjjelen felvonult Budán, és egy 24 órás ultimátummal kényszerítette Bakyékat a főváros kiürítésére. Eichmann tájékozott a dühtől, de tehetetlen volt. Nemsokára a kormányzó Eichmann és törzskarát is kiutasította Magyarországról.

Az Auschwitzot túlélő Tom Lantos az Egyesült Államok kongresszusának mondta el egy felszólalásában, hogy „Koszorús ezredes példátlan tette az egyedüli ismert tény, hogy egy tengelyhatalom katonai erővel megakadályozta a zsidók elhurcolását. Ez tette lehetővé – folytatta –, hogy Raoul Wallenberg mentőküldetése sikerrel járhatott. (És hozzátehetjük: a pápai nunciusé, Lutz svájci főkonzulé, Perlascáé és másoké.)

A végeredmény: a trianoni Magyarország zsidóságának kb. a fele megmaradhatott. A magyar zsidómentő akciónak ezt az eredményét agyonhallgatni, sőt tagadni majdnem olyan vétek, mint a holokauszt tagadása. Ma már cikkek, tanulmányok százai, könyvek tucatjai, sőt dokumentumfilmek is tanúsítják zsidó honfitársaink életének megmentésére végzett tevékenységünket.

Jó lett volna, ha a Mázsihisz a júl. 4-i nagyszabású tüntetéseket legalább felerészben a budapesti zsidóság megmentésének emlékére fordította volna. Csak a Népszabadság egy eldugott bekezdéséből derül ki, hogy az alkalmat a Koszorús-akció, vagyis a budapesti zsidóság megmentésének évfordulója szolgáltatta.

(Angliai Magyar Tükör, 2005. március)

LÁSZLÓFFY CSABA

Gyanú gyümölcséréskor

Egy hörgés; sovány kar és beesett mellkas, fogolynak nézek ki, habár békés nyár ígérkezik – telt kosár gyümölcs az asztalon –, félelmedet nem indokolja súlyos "hadi-helyzet", a Fellegvárt borító félhomályból te közben görcsösen fogod kezem) nem tör ránk jelképesen véve sem a múlt: tatár, zsoldos, vagy agitátor. Az illat sűrűjéből élesen érintve, mégis könnyen-könnyesen, tekinteted körvonalaimat keresi kételkedve: "Mondd, ki vagy?"

2005. június 11.

Felfújt hólyag

A katarzis is pótszer nem óv csak mint az óvszer összehord minden bűnt és hiányérzetet (fűtés nélküli szobasarkot gyanakvón lakva alkot az agy magának kényes egyensúlyrendszerét) érezz lelki furdalást fojtott szorongást rút koboldok-vigyor gyötör: az ocsmány sors mindent elorozván mint rossz lencse a vízben (ne tudd hogy hány az Isten!) ugrálsz? kihullsz a rostán úgylis lehúz a posvány

kurafik bájjúnárok új cégér alatt állók kialkudott világba sodros göbös fonálra fűzött fények csak árnya csak visszaja fonákja s benned is ami szónak számított: felfújt hólyag élősdí falánk féreg csak szipoly semmi lélek

2005. június 14.

V. Kedei Zoltán: Fa

KÓDEX –

Az alapkérdés úgy hangzik, hogy mindenki fölhánytorgatja, hogy az irodalomra, a zenére és a képzőművészetre és általában a kultúra – nem jó szó, hogy kultúra – hanem a művészetek hagyományos területeire, illetőleg a tudományra milyen kevés pénz jut. Erre egy példa – a jelenlevő írók, irodalmi emberek tudják –, hogy tavaly 150 millió forint állami támogatás jutott a könyvkiadásra. Ezzel szemben csak megsaccolható, nem egyértelmű összeg, hogy 50–100 milliárd között mozog forintban az az összeg, amit az úgynevezett képernyős kultúrára fordít ma Magyarország. Ebben benne van a tévékészülék ára, a tévécsatornák üzemeltetése és sok minden egyéb a nintendo játéktól az internetig. Ezt tényként kell tudomásul venni, s azon kell elgondolkodnunk, hogy mit jelent ez. Azt jelenti-e, hogy a kultúrának vége van, vagy pedig azt jelenti, hogy a hagyományos kultúrát legalábbis médium formájában, mint kultúráközvetítőt, fölváltja az elektronikus média, elsősorban a televízió és az Internet és általában a számítógép. Úgy gondolom, ez az utóbbi történik éppen, s hogy ez miért olyan lényeges, erről csak az elhajlás szintjén beszélnek. Bizonyos kiszivárgott információk szerint ennek a tévécsatorna pályázatnak, aminek kedden lesz a döntése, második fordulójaja zajlott most, és a második fordulóban az egyik pályázó a reális összegről tizenkétszeresére emelte a pályázati összeget. Úgy, mint az a pókerjátékos, aki úgy gondolkodik, hogyha én elég nagy pénzt rakok be a bankba, akkor senki nem fogja a tétet tartani. 12 milliárd forintot ad egy olyan televíziós csatornáért, amelynek a reális számítások – korábbi saját számítása szerint is – tíz év múlva, tehát tíz év múlva, amikor lejár a koncessziós időszak, hárommilliárd és valahány millió lesz a bevétele. Vagyis megéri neki a nyolc milliárd veszteség. Ezen lehet gondolkodni, hogy ez azért van, mert ez egy pénzmosás, vagy azért van-e, mert a hatalom szempontjából olyan fontos a médiát birtokolni, hogy ilyen veszteség esetén is megéri fönttartania a csatornát, de akármi is az igazság, az nyilvánvaló, hogy itt valami hihetetlenül fontos dologról van szó. Úgyszintén, ami a központi televízió körül zajlik, a televízióelnökök állandó váltása körül, és sok egyéb más dolog, abból arra kell gondolni, hogy ez valószínűleg úgy működik, mint ahogy az állatok is megérzik ösztönösen, hogy ahol a fontos folyamatok zajlanak, oda gyülekeznek. Televíziózni jó, televíziózni fontos és így tovább.

A magyar műveltség szónál tökéletesebben semmi sem fejezi ki azt, ami a tartalma a kultúrának. Nekem alapvető problémám, hogy még a saját lapomban (Magyar Nemzet), ahol csak egy szerkesztőbizottsági tag volnék, saját lapomban is megjelent ez a szópárosítás, hogy kultúra és tudomány. Amitől én azonnal visszakettni kezdek, mert ez a kultúrát oly mértékben határolja be és szűkíti le, hogy ettől a dolog értelmét veszti. Tessék meghallgatni, a latinos műveltségűeknek ez fog valamit mondani, a latin szótárból kimásoltam, hogy a kultúra mit jelent tulajdonképpen. Ugye a colo, colere, colni, cultus igéből származik, és a következőket jelenti. Földet művel. Tehát innen jön az egész. Az, amit mi hagyományosan kultúrának nevezünk, az egy agrártársadalomhoz tartozó szellemiség és minden, amit e mellé lehet rendelni. Lakik. Gondolkodik valamiről. Gondját viseli valakinek. Ellát, ápol, nem egyszerűen csak abban az értelemben, hogy ápoljuk a kultúrát, hanem embertársainkról is gondoskodunk. Díszít, nemesít, növényit is. Az a csodálatos ebben, hogy egyszerre szellemi és egyszerre praktikus. Több szintje van. Kiművel. Nemcsak a földet műveli, hanem a szellemet is. Valamit gyakorol. Tehát tevékenykedik és abban a tevékenykedésben próbál egyre eredményesebb lenni. Megőrzi, fenntart, ünnepet megül. Megtart. Mert az se mindegy. Az is elég talán, ha megtartjuk. Nem üljük meg, de legalább őrizzük. Tisztelet. Általában embert. Kitüntet. Szentel, istent imád. Hagyományos értelemben ez a kultúra legmagasabb rendű formája. Lásd: kultusz. Azt hiszem, hogy mindent elmondtam. A különböző szóösszetételekben ez mind megtalálható.

JANKOVICS MARCELL: Kultúra és civilizáció (Magyar Művészeti Akadémia, 2000)

—INDEX

ZENE – KÖLTŐI VILÁG 10.

A fennkölttség méltósága

„Vagyok, mint minden
ember: fenség,
Észak-fok, titok,
idegenség,...”
(Ady)

„... mint minden ember: fenség? MINDEN EMBER? – hangsúlyozom, ropogtatom magamban Ady szavait. Most amikor mindenünnen belénk harsog, üvölt a KÖZÖNSEG, most higgyem, valljam ezt a mindenre kiterjesztett adys-nagylelkűséget? Szinte teljesen kiveszett körülöttünk a fennkölttség minden megnyilvánulása, sőt még maga a fogalom is eltűnőben van életünk-ből. A művészetek elsőként támadták meg a *fennkölttség* létét minden igyekezetükkel megpróbálták sárba rántani. A fennköltséget gyakran össze-tévesztették a fennhéjázással, hol szándékosan, hol meggon-dolatlanságból. Kiröhögtek a fenségest, gúnyt űztek belőle, utat nyitva a közönségesnek, amely butaságba, bárgyúságba fulladt a mindenünnen feltűnő kontárok „kezén”. A művészetek már régen nem a nagyközönségnek, hanem az üres közönségességnek hajbókolnak. Kétszeres tisztelet a kivételeknek....

Bach művészete minden mikro részletében FENN-KÖLT. Arcképe is ezt a mindenben való, kozmikus felülemelkedettséget tükrözi. Ha van igazi mércéje a belső, lelki emelkedettségnek, úgy Bach emberi és szellemi világát maradéktalanul annak tekinthetjük. Ezt mindenki érzi, tudja a lelke mélyén. A modern közönségesítő eljárások leginkább Bach zenéjét kerültk ki: tiszteletből. Alig tudunk ellenkező kísérletekről, kivéve néhány jazzesítő feldolgozást és végletekig vitt moderneskető zene-montázst. Bach fennköltisége rásugárzik Mozart, Beethoven zenéjére éppúgy, mint jó néhány 20. századi modern zene-darabra – például a Bartók-zene fennkölt pillanataira. De az általános és mindjobban erősödő folyamat a magas műzében is a fennköltiségről való lemondásban nyilvánul meg. Nincs rá szükség? Nincs rá lelki igény a mai hallgatóban? Rejtetten lehet, hogy tovább él a kívánság, de a mindennapi élet nehézségei súlyosan rakódnak rá lelkünk mélyen rejtőzködő vágyaira. „Minden ember

fenség!” – sugallja az Ady-versor. A költészet, a zene költői világa ismét rá kell hogy hangolódjék a fennkölttség lelki állapotára. És, hogy ez mennyire így van, bizonyítja, hogy elég kiejteni a *kontrapunkt* szót vagy a *fuga* megjelölést és majd mindenki egyfajta tisztelet „mozdul” meg: *méltósága van ezeknek a szavaknak*. Mert a fennköltiséggel együtt jár a *méltóságérzés* is. Akkor, amikor mi és művészetünk is lemond a fennköltiségről, vele együtt lemond a méltóságról is, önmagunk megbecsüléséről, mások és magunk tiszteletéről.

Apropó FUGA! Eszembe jut egy Mozart-levél néhány sora. Mozart meg akarja emelni fiatal felesége, Constanze zenei imázsát és apjának írja, hogy: „A fuga megszületésének okozója valóban kedves Constanzám. Van Swieten báró, akihez vasárnaponként járok, haza adta velem Händel és Sebastian Bach összes műveit, melyeket nála lejátszottam. Amióta Constanza a fúgákat meghallotta, egészen beléjük szeretett. Nem akar mást hallani, mint fúgákat, és ezek közül is csak a Händel és Bach-féleket. Mint, hogy gyakran hallott tőlem fejből játszott fúgákat, megkérdezte, hogy leírtam-e már valamelyiket. Amikor erre nemmel válaszoltam, igen lekapott a tíz köröméről, hogy éppen a legszebb és legművésziesebb zenét nem akarom művelni. Nem hagyott nyugodni, amíg egyet tényleg nem csináltam, és így született meg ez a fuga. Szántsándékkal írtam *andante maestoso*...” Nagy kérdés, hogy Mozart apja mit hitt el mindebből, de azt tudta, hogy – jóformán istenként tisztelt – fia bármihez nyúl zenei fantáziájával, azt a zenei anyagot FENSÉGESSÉ AVATJA.

Liszt, Wagner, Brahms és oly sokan a 19. század zeneszerzői közül képzeletbeli ol-tárra helyezték a zenei fennkölttség lelkiállapotát és távoli Istenként tisztelték, zenei áldozatokat mutattak be neki.

„Északfok, titok, idegenség”-ként kezelték a zene FENSÉGESSÉGÉT. Ők voltak az UTOLSÓK, akik még hittek a FENNKÖLTSG MÉLTÓSÁGÁBAN.

TERÉNYI EDE

Augusztusi évfordulók

- 1 – 100 éve született Gáspár Margit magyar író
80 éve született Ernst Jandl osztrák költő

2 – 140 éve született Irving Babbitt amerikai író
90 éve született Gellu Naum román költő

3 – 200 éve halt meg Christopher Anstey angol költő

4 – 130 éve halt meg Hans Christian Andersen dán író
90 éve született Badea Rădulescu-Niscov román műfordító

5 – 90 éve született Bodor András romániai magyar történész
285 éve halt meg Anne Finch angol költő

6 – 20 éve halt meg Constantin Miu-Lerca román költő
30 éve halt meg Ravasz László magyar hitszónok
90 éve született Alexandru Voitin román drámaíró

7 – 270 éve halt meg Friedrich von Spee német költő

8 – 380 éve született Pierre Corneille francia drámaíró
70 éve halt meg Vojtech Rakous cseh író

9 – 120 éve született Biró Vencel romániai magyar történész
210 éve született Dukai Takách Judit magyar költő

10 – 130 éve született Constantin Giurescu román történész
200 éve született Toldy Ferenc magyar irodalomtörténész

11 – 190 éve született Gottfried Kinkel német költő

12 – 310 éve halt meg Huang Csong-hsi kínai filozófus
50 éve halt meg Thomas Mann német író
170 éve született Nicolae Skelitti román műfordító

13 – 130 éve született Karl August Hindrey észt író

14 – 430 éve halt meg Diego de Hurtado de Mendoza spanyol költő
140 éve született Dmitrij Szergejevics Merezszkovszkij orosz író
100 éve született Ștefan Tita román író

15 – 180 éve született Bernardo Guimaraes brazil író
- 160 éve született Victor Tissot svájci író

16 – 360 éve született Jean de La Bruyère francia író

17 – 285 éve halt meg Anne Dacier francia műfordító
150 éve halt meg Obernyik Károly magyar író
80 éve halt meg Ioan Slavici román író

18 – 135 éve halt meg John Pendleton Kennedy amerikai író

19 – 70 éve halt meg Kner Izidor magyar kiadó

20 – 85 éve született Zoe Dumitrescu-Buşulenga román irodalomkritikusnő
60 éve halt meg Alexander Roda Roda osztrák író

21 – 370 éve halt meg Felix Carpio Lope de Vega spanyol drámaíró

22 – 130 éve született Bánya Elemér magyar író

24 – 185 éve halt meg Ion Budai-Deleanu román költő

25 – 235 éve halt meg Thomas Chatterton angol költő

26 – 120 éve született Jules Romains francia író
60 éve halt meg Franz Werfel osztrák író

27 – 40 éve halt meg Eusebiu Camilar román író
85 éve született Dezséry András ausztráliai magyar író
235 éve született Friedrich Hegel német filozófus

28 – 380 éve halt meg John Fletcher angol író
360 éve halt meg Hugo Grotius holland jogtudós
1220 éve halt meg Otomo no Jakamocsi japán költő
80 éve született Jurij Valentyinovics Trifonov orosz író

29 – 380 éve született Juan Bautista Diamante spanyol költő
180 éve született Salamon Ferenc magyar történész

30 – 70 éve halt meg Henri Barbusse francia író

31 – 360 éve halt meg Francesco Bracciolini olasz költő
135 éve született Victor Vlad Delamarina román költő
135 éve született Maria Montessori olasz pedagógusnő
185 éve halt meg Ungvárnémeti Tóth László magyar költő

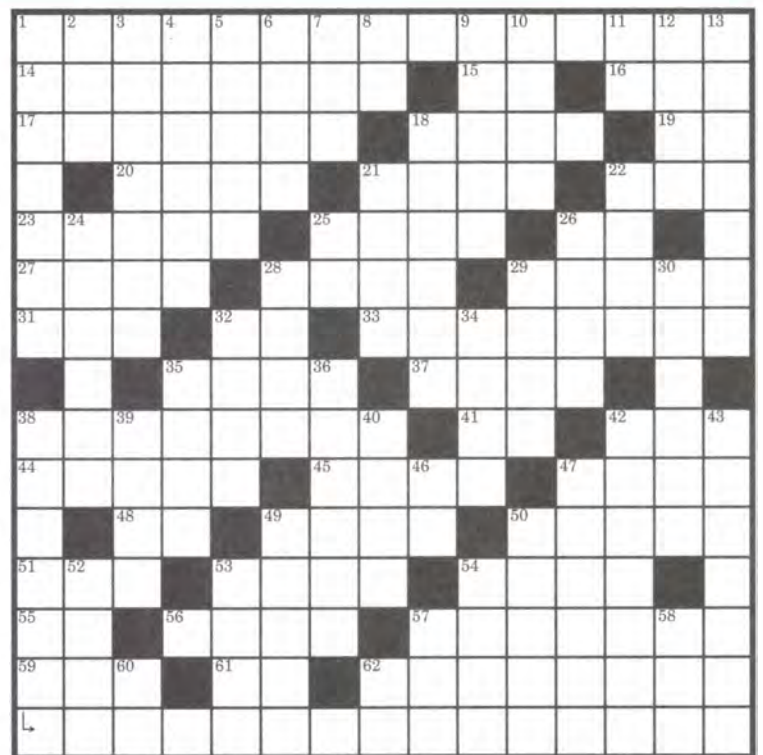
A bölc

VÍZSZINTES

1. *William James gondolata; első rész.* 14. Strandon több időt tölt. 15. Japán táblás játék. 16. Rombol. 17. Ritkás erdővel benőtt (terület). 18. Hócsalán. 19. Helyrag. 20. Algériai város. 21. Filmszínház. 22. Újság. 23. Irányító személy. 25. ...Tóth József, színész. 26. E napon. 27. Drágakő. 28. Dal. 29. Lom. 31. Neon és kén vegyjele. 32. Állóvíz. 33. Álmodozásba merülő. 35. Becézett Tódor. 37. Idegen női név. 38. Hosszabb ideig tanulmányozó. 41. Vállalati forma, röviden. 42. Páratlan kuruc! 44. Sziget, olaszul. 45. „Tiltott” gyümölcs. 47. Férfinev. 48. Szintén ne. 49. ... iacta est: a kocka el van vetve. 50. Fényképészeti márka. 51. A természet lágy ... 53. Dinka néptörzs. 54. Gyalogos katona. 55. A mélybe. 56. Vaj jelzője lehet. 57. Zimbabwe fővárosából való. 59. Pohárba tölt. 61. Rangjelző szócska. 62. Egyfajta erkély.

FÜGGŐLEGES

1. Ügybe kever. 2. Gyilkolja. 3. Maró anyaggal kezelés. 4. Vált. 5. Filmszínész. 6. Piet van ..., flamand művész. 7. Hátramászás! 8. ... Pacino, filmszínész. 9. Valódi. 10. Mosópormárka. 11. Azonos betűk. 12. Földtörténeti kor. 13. Egyesületet létrehozó. 18. Szaladó. 21. ... Hari, kémnő volt. 22. Így is becézik Lászlót. 24. Erős vágyakozás. 25. Állóvíz. 26. Via ... (Knittel). 28. ebsont beforr” (Petőfi). 29. Német filozófus (Immanuel). 30. Fegyverbe! (latin). 32. Antik római viselet. 34. Örlemény. 35. Színültig. 36. Ivott egy keveset. 38. *William James gondolata; második, befejező rész.* 39. Angol női név. 40. Disznót vágat. 42. Vörös borszölő. 43. Tökfélé zöldség. 46. Mindig ez van! 47. Drágának tart. 49. Korallzátony. 50. Vuk nagybátyja. 52. Alul. 53. Kazah sóstó. 54. Női becenév. 57. Hérosz. 58. Évezred. 60. Tulajdonképpen (rövidítés). 62. Káté!

BOTH LÁSZLÓ

A Helikon 13. számában megjelent *Munkácsy-művek* című rejtvény megfejtése: *Közpülőasszony; Tépéscsinálók.*

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége

Illyés Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Kolozsvár Város Tanácsa

Magyar Kultúra Alapítvány

Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
LÁSZLÓFFY ALADÁR
SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
K. JAKAB ANTAL: értékezés
MÓZES ATTILA: próza

KARÁCSONYI ZSOLT: A Nagy Kilometrik
NAGY MÁRIA: olvasószerkesztő
S RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számtógépes tördelés: NAGY MÁRIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 400146 Chij-Napoca, str. Iașiilor 14. Postafiók (cásmaja postálá) 245; telefon: (004) 0264 532 309; fax: (004) 0264 431 577; villámposta: helikon@rom.ro
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg — kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288